

België-Belgique
P.B.
1790 AFFLIGEM
BC 6068

83

De Brug

naar een antroposofisch wereldbeeld

verschijnt driemaandelijks
21ste jaargang, nummer 3
maart, april, mei 2014
P308755

V.U. : François De Wit
Korte Binnenstraat 2, 9300 Aalst
Afgiftekantoor: 1790 AFFLIGEM

Beste Lezer,

Deze aflevering van De Brug is een extra dik nummer. Het bevat een eerste deel van de studie over het Johannes-evangelie die Jos Verhulst presenteerde op de Zomeruniversiteit Antroposofie 2013. Speciaal voor dit tijdschrift bespreekt hij deze keer vooral de broodvermenigvuldiging.

Het uitgangspunt van de studie is de opbouw van het Johannes-evangelie volgens een X-vorm. Dat wil zeggen dat gebeurtenissen of uitspraken in dit evangelie herhaald worden volgens een patroon A - B - C - A' - B', waarbij C het pivoterend punt van het betreffende tekstblok is. Een voorbeeld vindt u hiernaast.

Het komt erop aan de tekst zeer aandachtig te lezen om de spiegelende en/of parallelle uitspraken te vinden. Hetzelfde geldt wanneer men op het spoor wil komen van de chronologie die in de tekst verborgen zit. Die is moeilijk te ontraadselen zonder een gedegen kennis van de wereld van 2000 jaar geleden. Dan moeten we er ook nog rekening mee houden dat gebeurtenissen soms letterlijk genomen mogen worden, maar andere keren als imaginatie. Chiasme, chronologie, beeldentaal, al deze elementen worden in de studie besproken.

De oerversie van deze studie van Jos Verhulst bestaat uit drie delen die veel tekst in kleur en afbeeldingen bevatten; ze zijn wegens het formaat en de kleuren moeilijk en duur om te reproduceren. In De Brug gaan we dit werk gedeeltelijk beschikbaar maken in verschillende afleveringen, zonder de kleuren of afbeeldingen van het origineel. Het volgende deel zou in december moeten verschijnen.

Op de website van De Brug kunt u de volledige tekst van het Johannes-evangelie, Nederlands en Grieks, in chiastische vorm bekijken en eventueel zelf afdrukken in kleur.

De oorspronkelijke versie van dit eerste artikel zoals we dat van Jos Verhulst kregen werd niet gewijzigd wat inhoud en volgorde betreft. Alleen lettertype en –grootte werden veranderd. Ook hebben wij zelf alle citaten in vreemde talen naar het Nederlands vertaald.

François De Wit

Johannesevangelie

chiasme XXII

De Broodvermenigvuldiging

Joh.6:1 Daarna begaf Jezus zich naar de overkant van het meer van Galilea, bij Tiberias. 2 *Een grote menigte volgde Hem*, omdat zij tekenen zagen die Hij aan de zieken deed.

3 Jezus ging de berg op en zette zich daar met zijn leerlingen neer. 4 Het was kort voor Pesach, het feest van de joden. 5 Toen Jezus de ogen opsloeg en zag dat er een grote menigte naar Hem toekwam, vroeg Hij aan Filippus: 'Hoe moeten wij brood kopen om *deze mensen te laten eten*'?

6 *Dit zei Hij om hem op de proef te stellen*, want zelf wist Hij wel wat Hij ging doen. 7 Filippus antwoordde Hem: 'Wil ieder ook maar een klein stukje krijgen, dan is **voor tweehonderd denariën brood nog te weinig**'.

8 Een van zijn leerlingen, Andreas, de broer van Simon Petrus, merkte op: 9 'Er is hier wel een jongen met vijf gerstebroden en twee vissen, maar wat betekent dat voor zo'n aantal?'

10 Jezus echter zei: 'Laat de mensen gaan zitten'. Er was veel gras op die plaats. Dus zetten zich de mannen, ten getale van ongeveer vijfduizend.

11 Toen nam Jezus de broden en na het dankgebed gesproken te hebben, *liet Hij ze uitdelen onder de mensen die daar zaten, alsmede de vissen, zoveel men maar wilde*.

12 *Toen ze verzadigd waren* zei Hij tot zijn leerlingen: 'Verzamel nu de overgebleven brokken, opdat niets verloren zou gaan'.

13 Zij verzamelden dus en vulden twaalf manden met brokken, afkomstig van de vijf gerstebroden en achtergelaten door de eters.

14 *Toen de mensen het teken zagen dat Hij had gedaan*, zeiden ze: 'Dit is stellig de profeet die in de wereld moet komen'.

15 Daar Jezus begreep dat zij zich van Hem meester wilden maken om Hem mee te voeren en tot koning uit te roepen, trok Hij zich weer terug in het gebergte, helemaal alleen.

16 Toen het avond werd, daalden zijn leerlingen naar het meer af. 17 Zij gingen scheep en zetten koers naar de overkant van het meer, richting Kafarnaüm. Toen de duisternis reeds was ingevallen, was Jezus nog niet bij hen gekomen.

18 *Het meer werd woelig*, want er stond veel wind. 19 **Na ongeveer vijftientig of dertig stadiën geroeid te hebben** zagen zij Jezus te voet over het meer lopen en tot vlak bij de boot komen *en zij werden bevreesd*. 20 Maar Jezus *sprak tot hen*: 'Ik ben het, weest niet bang'.

21 Zij wilden Hem binnenhalen in de boot, maar de boot liep aan op de kust, waarheen zij voeren. 22 De menigte die aan de ene kant van het meer was gebleven, had de volgende dag beseft dat er maar één bootje gelegen had en Jezus niet met zijn leerlingen was scheep gegaan, maar zijn leerlingen alleen waren vertrokken. 23 Echter kwamen er bootjes uit Tiberias dicht bij de plaats waar men *het brood had gegeten* na het dankgebed van de Heer.

24 Toen *de mensen* bemerkten dat noch Jezus noch zijn leerlingen daar waren, *gingen zij in de boten en voeren in de richting van Kafarnaüm op zoek naar Jezus*. 25 Zij vonden Hem aan de overkant van het meer en zeiden: 'Rabbi, wanneer bent U hier gekomen?'

Een aantal chiastisch verbonden elementen (cursief of onderlijnd) kan direct worden opgemerkt. In de regels 1 en 14 is telkens sprake van Jezus die door een groep mensen wordt gevolgd naar de andere kant van het meer van Tiberias. In de regels 2 en 13 gaat het over de menigte die brood moet eten resp. heeft gegeten. In de regels 3 en 12 is sprake van een proef of beproeving. Daarnaast komen in deze twee regels ook versleutelde chronologische aanduidingen voor (vetjes). In de regels 6 en 9 gaat het over het 'teken' dat door Christus werd gesteld, terwijl de scharnierregels 7 en 8 de verzameling van de broodresten betreft.

De broodvermenigvuldigingen in de synoptische evangeliën

De broodvermenigvuldiging voor de 5.000 wordt vermeld in de vier evangeliën (Matt.14:13-21; Mc.6:33-44; Lc.9:12-17; Joh.6:1-14). Daarnaast vermelden Mattheus en Marcus ook de broodvermenigvuldiging voor de 4.000 (Matt.15:29-38; Mc.8:1-10).

Christus zelf verwees volgens Matt.16:1-12 en Mc.8:11-21 ook naar de twee broodvermenigvuldigingen samen. Hieronder volgt een overzicht met de betrokken passages uit de drie synoptische evangeliën.

A. Broodvermenigvuldiging voor de 5.000.

=> Matth.14:13 Op dit bericht voer Jezus vandaar in een boot weg naar een eenzame plaats om alleen te zijn. Maar het gerucht hiervan drong tot het volk door en het ging Hem te voet uit hun steden achterna. 14 Toen Hij bij zijn landing dan ook een grote menigte zag, kreeg Hij diep medelijden met hen en Hij genas hun zieken. 15 Tegen het vallen van de avond kwamen zijn leerlingen naar Hem toe en zeiden: *'Deze plek is eenzaam en het is al laat op de dag. Stuur dus het volk weg om in de dorpen eten te gaan kopen'*. 16 *'Het is niet nodig dat ze weggaan'*, zei Jezus hun, *'geeft zij hun maar te eten'*. 17 Doch zij antwoordden: *'Wij hebben hier niet meer dan vijf broden en twee vissen'*. 18 Waarop Jezus sprak: *'Breng die dan hier'*. 19 En Hij gaf opdracht dat het volk zich zou neerzetten op het gras. Hij nam de vijf broden en de twee vissen, sloeg de ogen ten hemel, en nadat Hij de zegen had uitgesproken brak Hij de broden die Hij aan zijn leerlingen gaf en de leerlingen gaven ze weer aan het volk. 20 Allen aten tot ze verzadigd waren en aan de overgebleven brokken haalde men nog twaalf volle korven op. 21 Het waren ongeveer vijfduizend mannen die hadden gegeten, vrouwen en kinderen niet meegerekend.

Het verhaal in Mattheus wordt voorafgegaan door het bericht over de dood van Johannes de Doper en wordt gevolgd door het verhaal van de overtocht van het meer door de leerlingen (met de in het water wegzinkende Petrus).

=> Mc.6:30 Toen de apostelen zich weer bij Jezus voegden, brachten zij Hem verslag uit over alles wat zij gedaan en onderwezen hadden. 31 Daarop sprak Hij tot hen: *'Komt nu eens zelf mee naar een eenzame plaats om alleen te zijn en rust daar wat uit'*. Want wegens de talrijke gaande en komende mensen hadden zij zelfs geen tijd om te eten. 32 Zij vertrokken dus in de boot naar een eenzame plaats om alleen te zijn. 33 Maar velen zagen hen gaan en begrepen waar Hij heenging: uit al de steden kwamen mensen te voet daarheen en waren er nog eerder dan zij. 34 Toen Jezus aan land ging, zag Hij dan ook een grote menigte. Hij voelde medelijden met hen, want zij waren als schapen zonder herder: en Hij begon hen uitvoerig te onderrichten. 35 Toen het al laat geworden was, kwamen zijn leerlingen naar Hem toe en zeiden: *'Deze plek is eenzaam en het is al laat'*. 36 *'Stuur hen weg om naar de hoeven en dorpen in de omtrek te gaan en daar eten te kopen'*. 37 Maar Hij gaf hun ten antwoord: *'Geef zij hun maar te eten'*. Zij zeiden Hem daarop: *'Moeten wij dan voor tweehonderd denariën brood gaan kopen om hun eten te geven?'* 38 Hij zeide tot hen: *'Hoeveel broden hebt ge? Gaat eens kijken'*. Na zich op de hoogte te hebben gesteld zeiden ze: *'Vijf, en twee vissen'*. 39 Nu gaf Hij hun opdracht te zeggen dat allen zich groepsgewijs zouden neerzetten op het groene gras. 40 Zij gingen zitten in groepen van honderd en van vijftig. 41 Hij nam de vijf broden en de twee vissen, sloeg de ogen ten hemel, sprak de zegen uit, brak de broden en gaf ze aan zijn leerlingen om ze aan de mensen voor te zetten; ook de twee vissen verdeelde Hij onder allen. 42 Allen aten tot zij verzadigd waren. 43 Men haalde aan brokken en aan wat er aan vis over was twaalf volle korven op. 44 Het waren vijsduizend mannen, die van de broden gegeten hadden.

Het verhaal in Marcus wordt voorafgegaan door het bericht over de dood van Johannes de Doper en wordt gevolgd door het verhaal van de overtocht van het meer door de leerlingen.

=> Luc.9:10 Bij hun terugkeer brachten de apostelen aan Jezus verslag uit over alles wat zij gedaan hadden. Hij nam hen mee en trok zich terug in de richting van een stad die Betsaida heette, om met hen alleen te zijn. 11 Maar het volk kwam het te weten en ging Hem achterna. Hij liet hen tot zich komen en sprak hun over het Rijk Gods; wie genezing nodig hadden, genas Hij. 12 Toen de dag ten einde begon te lopen, kwamen de twaalf naar Hem toe en zeiden: *'Stuur de mensen weg: dan kunnen ze naar de dorpen en gehuchten in de omtrek gaan om daar onderdak en voedsel te vinden, want hier zijn we op een eenzame plek'*. 13 Maar Hij antwoordde: *'Geef zij hun maar te eten'*. *'Wij hebben niet meer dan vijf broden en twee vissen'*, zeiden ze: *'of wijzelf zouden voor*

al dat volk eten moeten gaan kopen'. 14 Er waren naar schatting wel viijfduizend mannen. Hij gelastte nu zijn leerlingen: 'Laat ze gaan zitten in groepen van ongeveer vijftig'. 15 Dat deden ze en ze lieten allen plaatsnemen. 16 Daarop nam Hij de vijf broden en de twee vissen, sloeg de ogen ten hemel, sprak er de zegen over uit, brak ze en gaf ze aan zijn leerlingen om ze aan de menigte voor te zetten. 17 Allen aten tot ze verzadigd waren en wat zij overhielden haalde men op, twalf korven met brokken.

Het verhaal in Lucas wordt voorafgegaan door een korte vermelding van Herodes en de dood van Johannes; het verhaal wordt niet gevolgd door de oversteek van het meer doch door de belijdenis van Petrus.

We noteren dat de dood van Johannes de Doper niet wordt vermeld in het Johannesevangelie. Het Johannesevangelie specificeert dat de broodvermenigvuldiging omstreeks het joodse paasfeest plaatsvond en dat het gerstebroden betrof. Het detail van de 200 denariën wordt gedeeld door het Johannesevangelie en het Marcusevangelie, doch in eerstgenoemde tekst wordt gezegd dat dit bedrag te klein zou zijn. De oversteek over het meer, vermeld in Mattheus en Marcus, volgt ook in Johannes op het verhaal van de broodvermenigvuldiging.

B. Broodvermenigvuldiging voor de 4.000

=> Matt.15:29 Uit de streek teruggekeerd trok Jezus eens langs het meer van Galilea. Hij ging de berg op en zette zich daar neer. 30 Talrijke mensen stroomden naar Hem toe, die lammen, gebrekkigen, blinden, stommen en vele anderen met zich meevoerden om ze aan zijn voeten neer te leggen. 31 Hij genas hen, tot verbazing van het volk dat zag hoe stommen spraken en gebrekkigen gezond werden, lammen liepen en blinden konden zien. En zij verheerlijkten de God van Israël. 32 Jezus riep zijn leerlingen bij zich en sprak: 'Ik heb medelijden met al deze mensen, omdat ze al drie dagen lang bij Mij blijven, zodat ze nu zonder voedsel zijn; maar Ik wil hen niet laten gaan zonder dat zij eerst gegeten hebben, omdat Ik vrees dat zij anders onderweg zullen bezwijken'. 33 De leerlingen merkten echter op: 'Waar halen wij op een zo eenzame plaats genoeg brood vandaan om al dat volk te verzadigen?' 34 Jezus vroeg hun: 'Hoeveel broden hebt ge dan?' 'Zeven', antwoordden zij, 'en wat visjes'. 35 Nadat Hij het volk gelast had op de grond te gaan zitten 36 nam Hij de zeven broden en de vissen welke Hij na het spreken van het dankgebed brak en ze aan de leerlingen gaf, die ze weer aan het volk gaven. 37 Allen aten tot ze verzadigd waren en aan overgebleven brokken haalde men nog zeven volle manden op. 38 Het waren vierduizend mannen die hadden gegeten, vrouwen en kinderen niet meegerekend. 39 En nadat Hij het volk naar huis had gezonden, ging Hij scheep om over te steken naar de streek van Magadan.

16:1 De Farizeeën en Sadduceeën kwamen Hem op de proef stellen door te vragen hun een teken uit de hemel te laten zien. 2 Maar Hij gaf ten antwoord: ' 's Avonds zegt ge: Het wordt mooi weer, want de hemel is rood. 3 En bij zonsopgang: Vandaag komt er storm, want het rood van de hemel ziet er onheilspellend uit! Dus ten aanzien van de hemel weet ge wel te beoordelen; kunt ge het met de tekenen der tijden dan niet? 4 Een boos en overspelig geslacht eist een teken; maar geen teken zal het gegeven worden dan het teken van Jona'. En Hij liet hen staan en ging heen. 5 Toen de leerlingen naar de overkant voeren, hadden zij vergeten brood mee te nemen. 6 Jezus sprak tot hen: 'Let op en wacht u voor het zuurdeeg van de Farizeeën en Sadduceeën'. 7 Zij spraken daar onder elkander over: 'Dat zegt Hij omdat wij geen brood meegenomen hebben'. 8 Maar Jezus bemerkte het en zei: 'Wat bespreekt gij daar onder elkander, kleingelovigen: dat Ik dit gezegd heb, omdat ge geen brood bij u hebt? Begrijpt gij het dan nog niet? Herinnert gij u niet de vijf broden en het aantal korven dat gij hebt gebruikt? 10 Of de zeven broden voor de vierduizend en het aantal manden dat gij toen nodig had? 11 Hoe is het mogelijk dat gij niet begrijpt dat Ik u niet over brood gesproken heb? Maar wacht u voor het zuurdeeg van de Farizeeën en Sadduceeën'. 12 Toen begrepen zij dat Hij hen gewaarschuwd had voor de leer van de Farizeeën en Sadduceeën en niet voor het zuurdeeg van brood.

=> Mc.8:1 Toen er in die tijd weer eens veel mensen bijeen waren en zij niets te eten hadden, riep Jezus zijn leerlingen bij zich en sprak tot hen: 2 'Ik heb medelijden met deze mensen, omdat zij al drie dagen bij Mij blijven, zodat zij nu zonder voedsel zijn. 3 Wanneer Ik hen zonder eten naar huis laat gaan, zullen zij onderweg bezwijken: sommigen van hen zijn van ver gekomen.' 4 Zijn leerlingen antwoordden Hem: 'Waar kan iemand hier op een zo eenzame plaats brood vandaan halen om hen te verzadigen?' 5 Hij vroeg hun: 'Hoeveel broden hebt ge dan?' 'Zeven', antwoordden zij. 6 Hij gelaste het volk op de grond te gaan zitten. Toen nam Hij de zeven broden, en na het dankgebed brak Hij ze en gaf ze aan zijn leerlingen om ze voor te zetten aan het volk; en dat deden ze. 7 Ze hadden ook nog wat visjes; na de zegen er over uitgesproken te hebben zei Hij, dat ze die ook moesten voorzetten. 8 De mensen aten tot ze verzadigd waren; en aan overgebleven brokken haalde men

zeven manden op. 9 Er waren ongeveer vierduizend personen. Toen zond Hij hen naar huis. 10 Terstond ging Hij met zijn leerlingen scheep en kwam in de streek van Dalmanuta.

11 Toen daagden de Farizeeën op, die met Hem begonnen te redetwisten. Om Hem op de proef te stellen verlangden ze van Hem een teken uit de hemel. 12 Hij slaakte een zucht uit het diepste van zijn hart en zei: *'Wat verlangt dit geslacht toch een teken? Voorwaar, Ik zeg u: in geen geval zal aan dit geslacht een teken gegeven worden'*. 13 En Hij liet hen staan, stapte weer in de boot en keerde naar de overkant terug. 14 Zij hadden echter vergeten brood mee te nemen, zodat zij niet meer dan één brood bij zich in de boot hadden. 15 Toen gaf Hij hun deze waarschuwing: *'Let op, wacht u voor het zuurdeeg van de Farizeeën en het zuurdeeg van Herodes!'* 16 Zij spraken daarover onder elkaar: *'Dat zegt Hij omdat we geen brood hebben'*. 17 Maar Hij bemerkte het en sprak: *'Wat bespreekt ge daar onderling? Dat Ik dit gezegd heb, omdat ge geen brood hebt? Begrijpt en verstaat ge het dan nog niet? Is uw geest zo verblind? 18 Ge hebt toch ogen: ziet ge dan niets? ge hebt toch oren: hoort ge dan niets? En herinnert ge u niet, 19 hoeveel korven vol brokken gij hebt opgehaald, toen Ik voor de vijfduizend die vijf broden heb gebroken?'* Zij antwoordden Hem: *'Twaalf'*. 20 *'En hoeveel manden vol brokken hebt gij opgehaald, toen met die zeven voor de vierduizend?'* En zij antwoordden: *'Zeven'*. 21 Daarop zei Hij hun: *'Begrijpt ge het dan nog niet?'*

Johannes de Evangelist, luisterend naar de Adelaar (getekend door een 19de eeuwse restaurateur, naar een glasraam in de kathedraal van Reims)

DE BROODVERMENIGVULDIGING EN DE NATUUR VAN HET JOHANNESSEVANGELIE

Het Johannesevangelie wordt vaak het ‘vierde evangelie’ genoemd, omdat het op de canonische lijst van het Nieuwe Testament voorkomt als vierde tekst, na de drie synoptische evangelies. Het evangelie wordt traditioneel onderverdeeld in 21 hoofdstukken. De tekst kan opgevat worden als een sequentie van 68 tekstblokken van uiteenlopende lengte, die worden gekenmerkt door eenheid van onderwerp en door een lichte chiastische structuur die men kan visualiseren door het betrokken tekstblok op een geschikte wijze te verdelen in 2 x 7 regels (waarbij men het aantal woorden in overeenkomende regels positief laat correleren). Wanneer men het tekstblok onder zo’n chiastische vorm neerschrijft, bemerkt men dat een aantal inhoudelijke tekstelementen inderdaad de overeenkomstige regels verbinden. We kunnen deze 68 tekstblokken kortweg ‘chiasmen’ noemen, hoewel de chiastische structuren zeer zacht blijven (en bij een eerste lineaire lezing meestal niet worden opgemerkt). Behalve deze 68 chiasmen omvat het evangelie alleen nog een ‘handtekening’ (die we verderop bespreken). Het 22ste chiasme betreft de broodvermenigvuldiging (zie blz. 3). Verdere analyse van het evangelie leert dat deze chiasmen zijn gegroepeerd in ruimere eenheden, die we ‘macrochiasmen’ kunnen noemen. De proloog en de epiloog van het Johannesevangelie komende overeen met respectievelijk het eerste en het laatste macrochiasme.

Johannes gebruikt (naast andere middelen) chiastische spiegelingen, om delen van de tekst, die in de lineaire sequentie ver uit elkaar liggen, toch naar elkaar te laten verwijzen. Het vierde evangelie is hypergestructureerd, waardoor de tekst een soort holografisch karakter krijgt, alsof zich in iedere lokale passage grote delen van het globale evangelie weerspiegelen. Door zijn geraffineerde tekstbouw kan de evangelische tekst fungeren als drager van meerdere betekenislagen over en door elkaar. Onder de gewone, ‘exoterische’ betekenislaag gaan meerdere ‘esoterische’ lagen schuil¹. Een belangrijke esoterische betekenislaag is van chronologische aard. Het Johannesevangelie bevat een complex weefsel van chronologische verwijzingen, o.m. naar precieze datums uit de biografie van Christus.

De doorgedreven structurering van de tekst vraagt om een zeer intensieve lezing. De evangelist verstrekt geen overbodige details. In het verhaal van de broodvermenigvuldiging wordt bijvoorbeeld gepreciseerd (Joh.6:9,13) dat de vijf broden meer bepaald *gerstebroden* zijn (wat in de synoptische evangelies niet wordt gemeld). We zullen zien dat dit detail van groot belang is voor het tekstbegrip. In diverse passages blijkt de tekst meerduidig. Een voorbeeld is Joh.19:25: “... **stonden bij Jezus’ kruis zijn moeder en de zuster van zijn moeder, Maria van Klopas en Maria Magdalena**”. Deze tekst kan gelezen worden alsof onder het kruis vier, drie dan wel twee vrouwen stonden. Zo’n meerduidigheid is door de evangelist gewild en bevat belangrijke informatie².

De auteur van het Johannesevangelie

In het zogenaamde ‘fragment van Muratori’ (dat rond het jaar 170 wordt gedateerd) wordt niet enkel de eerst bekende opsomming van de canon van het Nieuwe Testament gegeven; er wordt ook beschreven onder welke omstandigheden het evangelie volgens Johannes is ontstaan³. In deze tekst wordt Andreas een ‘apostel’

¹ Vanaf het begin heeft een esoterisch Christendom bestaan, waarbinnen indachtig Mat.7:6 (“*Geeft het heilige den honden niet, noch werpt uw paarden voor de zwijnen; opdat zij niet te eniger tijd dezelve met hun voeten vertreden, en zich omkerende, u verscheuren*”) beschermde inhouden werden doorgegeven, ofwel in geëncodeerde schriftelijke vorm, ofwel gewoon mondeling. Johannes de evangelist suggereert dit reeds op het einde van zowel zijn tweede als zijn derde brief (2Joh.1:12: “*Hoewel ik u nog veel te zeggen heb, doe ik het liever niet met pen en inkt*”; 3Joh.1:13 “*Veel heb ik u nog te zeggen, maar ik wil het niet doen met pen en inkt*”).

² Consequente lezing van deze passage leert dat rond het kruis, waaraan (in fysiek opzicht) de nathanische Jezus hing, familieleden van de salomonische Jezus stonden geschaard.

³ “(9) Het vierde evangelie is dat van de discipel Johannes (*quarti evangeliorum iohannis ex decipolis*). (10-11) Deze zei tot zijn [tot schrijven] aansporende medediscipelen en bisschoppen: vast samen met mij drie dagen vanaf vandaag, en wat (*cohortantibus condiscipulis et eps suis dixit conieiunate mihi odie triduo et quid*) (12) aan iedere enkeling zal geopenbaard worden (*cuique fuerit revelatum alterutrum*) (13-16) laat ons dat aan elkaar vertellen. In dezelfde nacht werd aan Andreas, één der apostelen, onthuld dat Johannes alles diende op te schrijven in eigen naam en dat de anderen dat zouden nalezen ... (*nobis ennarremus eadem nocte revelatum andreae ex apostolis ut recogniscentibus cunctis iohannis suo nomine cuncta describeret et ideo licet ...*)”.

genoemd, terwijl Johannes enkel wordt bedacht met de ruimere aanduiding 'discipel'. Dit is een vroege aanwijzing dat de auteur van het evangelie niet behoorde tot de twaalf apostelen, en dus niet met de apostel Johannes vereenzelvigd kan worden. Wie was de evangelist dan wel? Het antwoord op deze vraag staat in het evangelie zelf, want de schrijver heeft zijn tekst op een merkwaardige manier ondertekend. Het 21ste en laatste hoofdstuk van het evangelie omvat twee chiasmen (chiasme LXVII = Joh.21:1-15a en chiasme LXVIII = 21:15b-23; beide chiasmen samen vormen een macrochiasme, de zgn. 'epiloog' van het evangelie), die door een dubbel slot worden omvat:

(regel 1) 20:30 Nog vele andere tekenen heeft Jezus gedaan in het bijzijn van zijn leerlingen, welke niet in dit boek zijn neergeschreven,

(regel 2) 31 maar *deze hier zijn opgetekend*, opdat gij moogt geloven,

(regel 3) dat Jezus de Christus is, de Zoon van God,

(regel 4) en opdat gij door *te geloven*

(regel 5) leven moogt bezitten in zijn Naam.

[chiasme LXVII]

[chiasme LXVIII]

(regel 6) 21: 24 Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft,

(regel 7) en wij weten *dat zijn getuigenis waar is*.

(regel 8) 25 Er zijn nog veel andere dingen die Jezus gedaan heeft.

(regel 9) Maar *als ze één voor één beschreven werden*,

(regel 10) dan zou naar mijn mening zelfs de hele wereld te klein zijn voor de boeken die men dan zou moeten schrijven.

Dit dubbele slot⁴ heeft, net als de 68 chiasmen die de rest van het evangelie uitmaken, een chiastische structuur, die we via de hierboven getoonde 2 x 5 - ordening zichtbaar kunnen maken :

⁴ Alan Culpepper ("The Johannine Sphragis" p.349-364 in: Anderson ea eds. "John, Jesus, and history, Volume 2. Aspects of historicity in the Fourth Gospel" Brill 2009) vat werk samen van Jackson en Bauckham. Het slot van hoofdstuk 21 vertoont volgens Jackson ("Ancient self-referential conventions and their implications for the authorship and integrity of the Gospel of John" Journal of Theological Studies 50, p.1-34, 1999) grote gelijkenis met geijkte onderschriften die men aantreft op officiële documenten (zoals overeenkomsten, testamenten e.d.). De formuleringen gebruikt bij zulke documenten werden gaandeweg ook overgenomen bij de handtekening van meer persoonlijke documenten, zoals bijvoorbeeld brieven. Volgens Jackson zijn er voldoende overeenkomsten tussen de formulering in het Johannesevangelie en de formules aangetroffen op allerlei andere documenten uit dezelfde tijd om te besluiten dat we te doen hebben met de ondertekening van een officiële ooggetuigenverklaring (p.349). Het meervoud gebruikt in 21:24 drukt het officieel aspect uit van de verklaring door de ondertekenaar. Het gaat dus niet om een groep derden die een verklaring afleggen over 'de leerling', maar om een officiële verklaring van de leerling over zichzelf. Jackson verwierpt ook het idee dat het 21ste hoofdstuk een latere toevoeging moet zijn en dat 21:23 de dood impliceert van 'de leerling die Christus liefhad' (p.350). Volgens Bauckham ("Jesus and the eyewitnesses", 2006) bevestigt de encadrering van hoofdstuk 21 door 20:30-31 en 21:24-25 de status van dit tekstdeel als een epiloog.

Er is dus geen reden om aan te nemen (zoals in de academische literatuur meestal gebeurt) dat het 21ste hoofdstuk een latere toevoeging zou zijn ("...een zeer grote meerderheid van onderzoekers zijn van mening [dat het vierde evangelie bedoeld was om te eindigen met 20:31], hoewel enkelingen toch bleven volhouden dat hoofdstuk 21 een oorspronkelijk deel van het evangelie is. Degenen die hoofdstuk 21 beschouwen als een 'nawoord' of als een 'appendix', toegevoegd aan een eerder afgewerkt evangelie, denken meestal wel dat het door dezelfde persoon is geschreven als de rest, maar Rudolf Bultmann, voor wie het 'onweerlegbaar is dat hoofdstuk 21 het werk is van een andere hand, later toegevoegd', vond daarin een reden om over te gaan tot een uitgebreide bronnen- en redactiekritiek van het evangelie, ook wegens enkele zogezegde aporias binnen de hoofdstukken I-20, (...) Hoofdstuk 21 is in de 20ste eeuw vaak gebruikt als 'onweerlegbaar' bewijs dat het evangelie van Johannes niet als geheel door één auteur werd geschreven, maar door leden van een Johannes-school of -gemeenschap" ; Richard Bauckham "The testimony of the beloved disciple" Grand Rapids (MI): Baker Academic 2007, p.271-272).

De nulhypothese kan enkel luiden, dat ook hoofdstuk 21 geschreven is door de 'leerling die Christus liefhad'. De ongewone omkadering van dit hoofdstuk door de ontdebeldde 'handtekening' werd door de evangelist welbewust ingebouwd, en trekt de aandacht van de dieplezer o.m. op de chiastische structuur van het evangelie in zijn geheel. Deze omkaderende structuur is tegelijk een uitnodiging, om zorgvuldig de bouw te bekijken van de door deze handtekening ingesloten tekst, waarin zeer veel esoterische informatie werd verwerkt.

- de uiterste regels 1 en 10 vermelden het boek of de boeken, die niet alles (kunnen) bevatten wat Christus heeft gedaan;
- de regels 2 en 9 verwijzen naar wat wél is opgetekend; in de regels 3 en 8 wordt Jezus met naam genoemd;
- en de regels 4 en 7 verwijzen naar het geloof in, respectievelijk de waarachtigheid van de in het evangelie aangeboden getuigenis.

In de scharnierregel 6 identificeert de evangelist zichzelf als diegene waarover Petrus aan Christus vraagt: **“Wat met hem?”** (Joh.21:21). Christus geeft op deze vraag het schijnbaar sibillijnse antwoord: **“Als Ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak?”** waarop dan de commentaar volgt van de evangelist over de eigen persoon: **“Zo ontstond onder de broeders het gerucht, dat die leerling [tzt de evangelist zelf] niet zou sterven”** (Joh.21:23). Blijkbaar was **“...de leerling die Jezus liefhad”** (Joh.21:20) niemand anders dan Lazarus, die door Jezus uit de doden was opgewekt. Binnen de context van het Johannesevangelie was Lazarus immers de enige met betrekking tot wie redelijkerwijs de vraag naar eventuele onsterfelijkheid kon opduiken. Meteen zien we ook in welke zin de scharnierregels 5 en 6 van het slot chiasisch zijn verbonden: de leerling (regel 6) die is opgewekt tot het leven levert *een waarachtige getuigenis* (regel 7) af, en diegenen die deze getuigenis *gelooft* (regel 4) bezit daardoor eveneens het leven (regel 5).

Net zoals de evangelist vlak voor de tweede vleugel van het slot in nauwelijks verholen termen meedeelt dat hij dezelfde is als diegene die elders in het evangelie wordt aangeduid, hetzij als Lazarus, hetzij als **“...de leerling die Jezus liefheeft”** (noteer in dit verband de overeenkomst tussen Joh.21:24 en Joh.19:35), onthult de schrijver vlak na de eerste vleugel van het slot nog een andere zijde van zijn identiteit. Johannes de evangelist is ook Natanaël, de vierde van Christus' eerste vier leerlingen. Het evangelie volgens Johannes is geschreven door de individualiteit Natanaël-Lazarus-Johannes. Daarbij rijst natuurlijk de vraag waarom deze individualiteit met drie verschillende namen werd aangeduid.

De ontmoeting tussen Christus en de vier eerste leerlingen wordt beschreven in Joh.1:35-42 (chiasme V) en Joh.1:43-51 (chiasme VI). Het zijn adembenemende regels, van kosmische draagwijdte, die direct volgen op de vermelding van de Doop in de Jordaan (in Joh.1:29-34; chiasme IV; de evangelist zelf was blijkbaar geen ooggetuige van laatstgenoemde gebeurtenis, en vermeldt ze onder de vorm van een kort verslag afgeleverd door Johannes de Doper).

De eerste vier leerlingen waren volgelingen van Johannes de Doper. Chiasme V opent met de Doper, die voor de tweede maal op twee dagen Christus aanwijst als **“...het Lam Gods”** (Joh.1:36; zie ook Joh.1:29). Hierop gaan twee van zijn twee leerlingen Christus achterna.

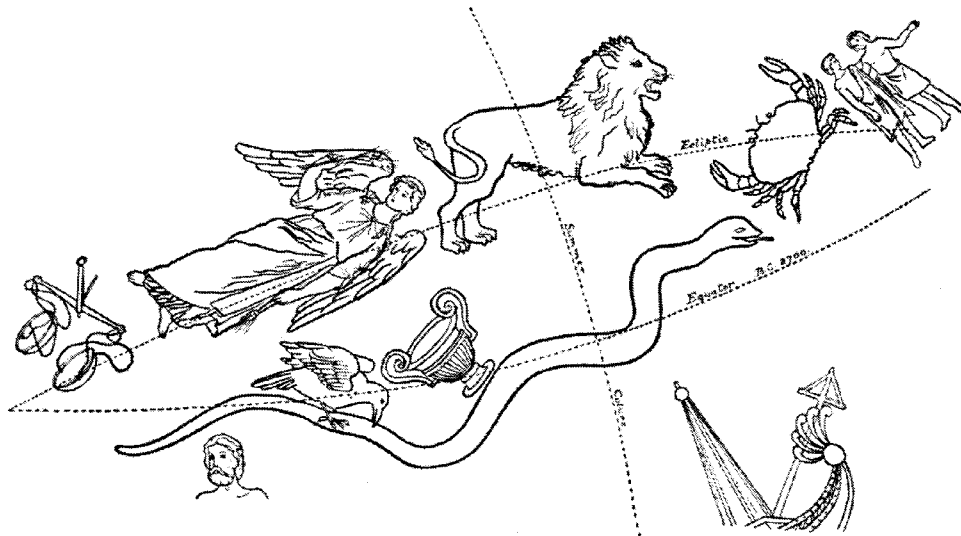
Het “Lam Gods” is o.m. een verwijzing naar Aries, wat wordt bevestigd in Joh.1:38 waar gezegd wordt dat Christus ‘zich omkeert’ (net als Aries; ook in de canonische iconografie van het Lam Gods kijkt het Lam achterom⁵). De twee leerlingen vragen aan Christus waar Hij verblijft; Hij nodigt ze uit om mee te komen en te kijken (Joh.1:39). Dit moet niet in triviale zin worden begrepen, alsof Christus het tweetal meetroont naar zijn hotelkamer. Het ‘zien’ is een uitnodiging tot gezamenlijk schouwen. De twee leerlingen gaan hierop in. Zij schouwen zichzelf in hun verhouding tot Aries: zij blijken te zijn van **“...het tiende uur”**⁶ (Joh.1:39). Zij zien zichzelf ten opzichte van Christus als Zon-in-Aries als representanten van respectievelijk Leo en Aquarius. De eerste leerling is Andreas. De tweede leerling blijft in chiasme V nog ongenoemd, doch wordt in chiasme VI

⁵ Het ‘omkeren’ kan ook betrekking hebben op een verandering van bewustzijnstoestand en bijbehorend waarnemingsvermogen. Zie bv. de ontmoeting van Maria Magdalena met de Verrezenen (Joh.20:14,16).

⁶ De uuraanduiding heeft hier een astronomische betekenis, te vergelijken met de uureenheid die door astronomen wordt gebruikt om de waarde van de rechte klimming aan te geven. Het gaat niet om een letterlijke uuraanduiding want **“Het was ongeveer het tiende uur”** rijmt dan moeilijk met het voorafgaande **“...die dag bleven zij bij Hem”** (op het tiende uur is de dag reeds grotendeels voorbij). Het joodse etmaal was verdeeld in een dag en een nacht van elk twaalf uren. Het dagdeel stemt overeen met de ‘dagsterrenbeelden’ Aries tot Virgo (de dag is langer dan de nacht wanneer de zon in deze tekens staat), waarbij dan de eerste twee uren overeenkomen met Aries, het derde en het vierde uur met Taurus enz. Het tiende uur correspondeert dus, wat de dagsterrenbeelden betreft, met Leo. Voor wat de ‘nachtsterrenbeelden’ (Libra tot Pisces) betreft komt Aquarius overeen met het tiende uur. De vier eerste leerlingen van Christus zijn geassocieerd met de vier zogenaamde ‘vaste tekens’ uit de dierenriem: Andreas met Leo, Philippus met Aquarius, Petrus met Taurus en Natanaël met Scorpio (het Andreaskruis verschijnt na ongeveer een millenium in de christelijke iconografie, vermoedelijk als een esoterische verwijzing naar het kruis van de vaste tekens; het zogenaamde *Fußreliquiar* in de Dom van Trier lijkt daar bovenop een associatie tussen Andreas en Leo te documenteren). Scorpio is tevens de Adelaar, het symbool waarmee de evangelist Johannes wordt geassocieerd.

geïdentificeerd als Filippus. Beide apostelen hebben Griekse namen. Filippus is Grieks voor 'paardenvriend'. Deze naam verwijst naar Aquarius, het sterrenbeeld uit de dierenriem dat aan de hemel vlakbij de paarden staat (de sterrenbeelden Pegasus en Equuleus). Andreas voert zijn broer Simon aan als 'eerste man', dwz als representant van het eerste dierenriemteken volgend op Aries, namelijk het aardeteken Taurus. Christus geeft in overeenstemming hiermee aan Simon een nieuwe naam: 'Steen'. Op zijn beurt voert Filippus dan zijn compaan Natanaël naar Christus. Met deze Natanaël is echter iets bijzonders aan de hand. Christus zegt tegen Natanaël, dat Hij hem "...onder de vijgenboom" (Joh.1:48) heeft gezien. Dat betekent dat Christus in Natanaël een ingewijde herkent⁷. Christus specificeert bovendien de graad van inwijding van Natanaël: "**Ziedaar een ware Israëliet waarin geen bedrog is**" (Joh.1:47)⁸. Van groot belang is nu, dat Christus zijn gesprek met Natanaël afrondt met de aankondiging van een volgende inwijding van laatstgenoemde: "**Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u,**

⁷ De vijgenboom en de amandelboom gelden als de aardse representanten of beelden van respectievelijk de 'boom van de kennis van goed en kwaad' en van de 'boom des levens'. Daarom beeldt Michelangelo in de Sixtijnse kapel eerstgenoemde boom af als een vijgenboom. De Bodhi-boom, waaronder volgens de overlevering Boedha tot verlichting kwam, is een vijgenboom (*Ficus religiosa*). Volgens een Griekse mythe zond Apollo een raaf uit met een beker, om water te halen. De raaf zag een vijgenboom met vruchten die nog niet helemaal rijp waren. Hij wachtte tot de vijgen eetbaar werden, at van de vruchten, en bracht pas nadien het water naar Apollo. Ter verschoning voor zijn vertraging voerde de raaf ook een waterslang mee, waarvan hij beweerde dat die de toegang tot de bron had versperd. Apollo doorzag het bedrog (cfr. Joh.1:47) en plaatste raaf, beker en waterslang aan de hemel, als de sterrenbeelden Corvus, Crater en Hydra (te vinden ten zuiden van Cancer, Leo, Virgo en Libra).

In dit tafereel komt het bovendee van Scorpius annex Libra overeen met de vijgenboom (het aardse beeld van 'de boom van de kennis van goed en kwaad'; vergelijk Gen.1:9 en 3:7; Libra was aanvankelijk een deel van Scorpio, wat nog blijkt uit de Arabische namen van de hoofdsterren van deze constellatie; de 'schalen der gerechtigheid' verwijzen direct naar 'de kennis van goed en kwaad'; noteer dat Libra is gevat tussen twee 'slangen': Serpens in het noorden, en Hydra in het zuiden).

Olcott ("**Star lore of all ages**" New York: G.P.Putnam's Sons,1911, p.330-331) noteert over het voorste deel van de Schorpioen: "*De drie sterren β , δ en π lijken in alle tijden de aandacht te hebben getrokken, ongeveer zoals de drie sterren in de gordel van Orion altijd als één geheel worden gezien (...) aan de Eufraat stelde deze groep de Boom voor in de Tuin van het Licht, die wordt geassocieerd met het idee van de Boom des Levens in het midden van de Tuin van Eden...*".

⁸ Hiëronymus van Stridon geeft de volgende opsomming van de zeven inwijdingsgraden uit de Mithrasmysterieën (epistel 107,2 <= 'Epistula ad Laetam'): "**Corax, Nymphus, Miles, Leo, Perses, Heliodromus, Pater**" ('Raaf, Bruidegom, Strijder, Leeuw, Pers, Zonneheld, Vader'). Meer algemeen zou bij de vijfde inwijdingsgraad (de 'Pers') de inwijding de naam krijgen van het volk waartoe hij behoort. Natanaël wordt volgens Steiner (GA 112, p.189-190) door Christus een 'Israëliet' genoemd omdat hij tot deze vijfde inwijdingsgraad behoort. De ingewijde van de vijfde graad beschikt over de mogelijkheid om objectief vanuit de volksgeest van zijn volk te spreken. Dat is ook wat Natanaël doet wanneer hij tot Christus zegt: "**Gij zijt de Zoon Gods, Gij zijt de Koning van Israël**" (Joh.1:49). Natanaël noemt Christus 'koning van Israël' tzt hij herkent Christus als zijn koning.

gij zult de hemel zien opengaan en de engelen Gods zien opstijgen en neerdalen in dienst van de Mensenzoon” (Joh.1:51). Deze aankondiging wordt in het evangelie direct gevolgd door de beschrijving van de bruiloft van Kana (Joh.2:1-11; chiasme VII) die voor Natanaël overeenkomt met de aangekondigde inwijding. Het moet dus gaan om een inwijding tot de voorlaatste graad, te weten Zonneheld. Het evangelie geeft de aard van de gebeurtenis niet openlijk aan, en vermeldt in plaats van de voorlaatste graad de tweede inwijdingsgraad (‘bruidegom’), - voor de goede verstaander ingebouwd in een zin die inversie van volgorde aangeeft (“**Zodra de tafelmeeester het water proefde dat in wijn veranderd was (...), riep hij de bruidegom en zei hem: Iedereen zet eerst de goede wijn voor en wanneer men dronken is de mindere. U hebt de goede wijn tot nu toe bewaard**”); Joh.2:9-10). Het beeld van de zes kruiken, gevuld met water dat in wijn verandert, drukt (ondermeer) op sprekende wijze een inwijding uit naar de zesde graad, de graad van ‘Zonneheld’ of ‘Heliodromus’. De evangelist kon deze term echter niet in de tekst verweven omdat het woord ‘heliodromus’ zeer specifiek verwijst naar een inwijdingsgraad in de mysteriën. Daarom gebruikt hij een verwijzing naar de graad van ‘bruidegom’. In volkomen overeenstemming hiermee spreekt Christus, vlak voor de opwekking van Lazarus, ook openlijk de naam uit van de hoogste inwijdingsgraad (‘Vader’): “11:41 (...) **Jezus verhief de ogen en sprak: Vader, Ik dank U dat Gij Mij verhoord hebt. 42 Ik wist wel dat Gij Mij altijd verhoort, maar omwille van het volk rondom Mij heb Ik dit gezegd, opdat zij mogen geloven dat Gij Mij gezonden hebt. 43 Na deze woorden riep Hij met luide stem: ‘Lazarus, kom naar buiten!’**”.

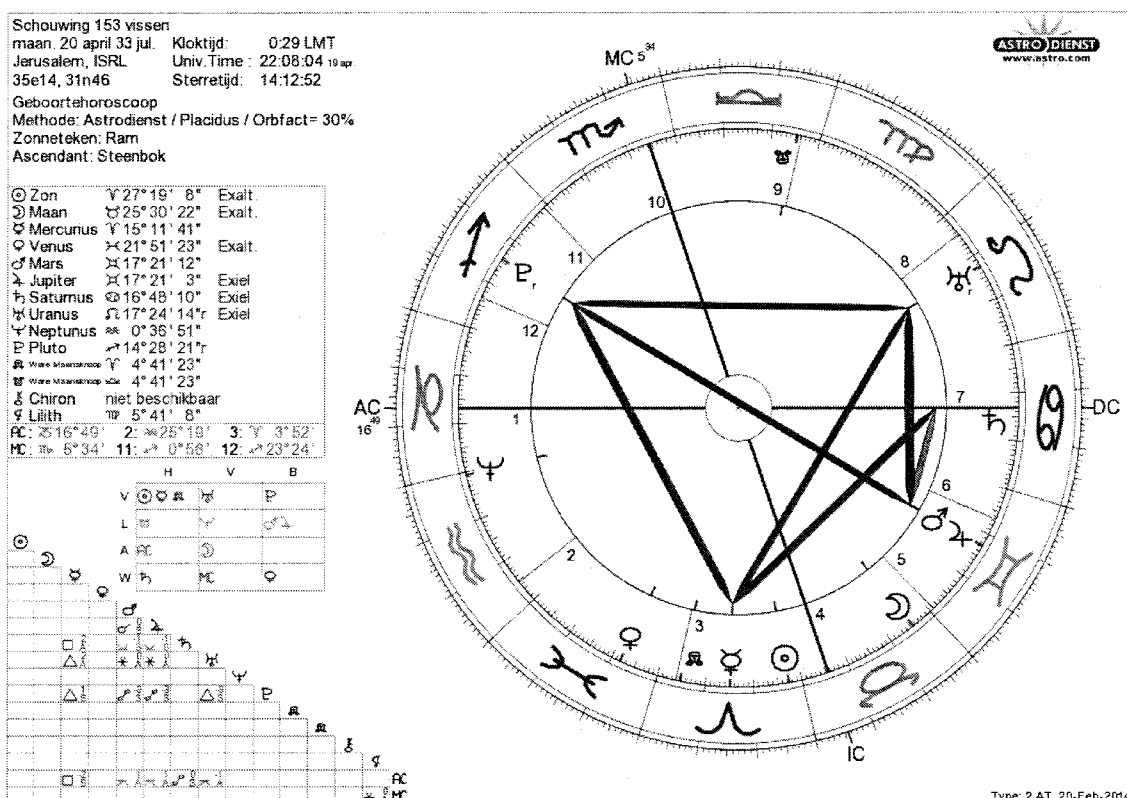
Vanaf het verhaal van de bruiloft van Kana komt de naam van Natanaël nergens in het evangelie voor, tot hij in het allerlaatste hoofdstuk weer opduikt als “**...Natanaël (die) van Kana**” (Joh.21:2). Hiermee geeft de evangelist niet enkel aan dat Natanaël op een heel speciale manier te maken had met de bruiloft van Kana. Tegelijk duidt de schrijver op versleutelde wijze aan, dat deze Natanaël en de “**...leerling die Jezus liefhad**” (Joh.21:7) één en dezelfde persoon zijn. De cruciale verzen (die direct volgen op de eerste vleugel van de ‘handtekening’) zijn de volgende:

21:1 Daarna verscheen Jezus aan de leerlingen bij het meer van Tiberias. De verschijning verliep op deze wijze: 2 Er waren bijeen: Simon Petrus, Thomas die ook Didymus genoemd wordt, Natanaël uit Kana in Galilea, de zonen van Zebedeüs en nog twee van zijn leerlingen. 3 Simon Petrus zei tot hen: ‘Ik ga vissen’. Zij antwoordden: ‘Dan gaan we mee’. Zij gingen dus op weg en klommen in de boot, maar ze vingen die nacht niets. 4 Toen het reeds morgen begon te worden, stond Jezus aan het strand, maar de leerlingen wisten niet dat het Jezus was. 5 Jezus sprak hen aan: ‘Vrienden, hebben jullie soms wat vis?’ ‘Neen’, antwoordden ze. 6 Toen zei Hij hun: ‘Werpt het net rechts van de boot, daar zult ge iets vangen’. Nadat ze dit gedaan hadden, waren ze niet meer bij machte het net op te halen vanwege de grote hoeveelheid vissen. 7 Daarop zei de leerling van wie Jezus veel hield tot Petrus: ‘Het is de Heer’!

We hebben dus te doen met een groep van zeven mannelijke leerlingen die ’s nachts gaan vissen: Petrus, Thomas, Natanaël, de ‘zonen van Zebedeüs’ (dit zijn de apostelen Jacobus de Meerdere en Johannes, ook de ‘zonen van de donder’ genoemd; zie Mk.3:17) en dan nog twee leerlingen waarvan de namen niet worden vermeld. Blijkens Joh. 21:7 moet één van deze zeven de leerling zijn die Jezus liefhad. Omdat deze laatste tevens Lazarus is, die geen apostel was (itt Petrus, Thomas en de zonen van Zebedeüs) moet de leerling die Jezus liefhad, ofwel Natanaël zijn ofwel één van twee naamloos gebleven leerlingen⁹.

⁹ In het Johannesevangelie is niets toevallig. We moeten proberen te begrijpen waarom juist deze zeven leerlingen betrokken zijn bij de schouwing, die in chiasme LXVII (Joh.21:1-15a) wordt beschreven. We moeten proberen te begrijpen waarom vijf leerlingen worden geïdentificeerd, terwijl twee leerlingen naamloos blijven. Wie de laatste drie hoofdstukken van het vierde evangelie continu doorleest, met deze vragen in het hoofd, komt al snel tot een bevreemdende vaststelling. Het lijkt alsof het evangelie, vanaf de kruisdood, zeven mannelijke leerlingen identificeert. De eerste twee zijn Jozef van Arimatea en Nicodemus, die betrokken zijn bij de graflegging. Jozef van Arimatea wordt een geheime leerling van Jezus genoemd (Joh.19:38) en van Nicodemus wordt gemeld dat hij Christus had bezocht, doch tijdens de nacht (Joh.19:39, cfr.3:2). Beiden zijn figuren uit het religieuze establishment rond de tempel in Jeruzalem, en zij volgen Christus *in het verborgene*. Zij lijken overeen te komen met de twee *naamloze* leerlingen uit Joh.21:2; het vreemde feit dat deze twee niet bij naam worden genoemd drukt uit dat zij volgelingen waren *in het geheim*. Petrus en de leerling die Jezus liefhad worden vermeld in Joh.20:1-11, wanneer zij op bericht van Maria Magdalena het lege graf verkennen. Wanneer nadien de Verrezenen aan Maria Magdalena verschijnt, geeft Hij haar een bericht voor ‘...mijn broeders’ (Joh.20:17). De plaats ontbreekt hier om te betogen dat met deze ‘...broeders’ de zonen van Zebedeüs zijn bedoeld (cfr.Joh.7:5). Thomas tenslotte speelt de hoofdrol in chiasme LXVI (Joh.20:19-29).

Dat de 'leerling die Jezus liefheeft' wel degelijk Natanaël is, blijkt uit meerdere elementen (zoals het feit dat zowel in Joh.1:49 als in 21:7 een eerste herkenning van Christus wordt beschreven)¹⁰.

Voor de chronologische interpretatie is verder van belang, dat de zeven in het bootje beeld staan voor een tijdseenheid van één week (de weekdagen corresponderen net als de zeven leerlingen met de zeven klassieke planeten). Het meer van Tiberias staat, net als in het verhaal van de broodvermenigvuldiging, beeld voor de toekomstige tijd, waarover de zeven in imaginatieve zin een reis voltrekken. Petrus springt uit de boot, zwemt over een afstand van 200 el (dit is een halve stadie) naar de kust, en loopt dan één bootlengte terug (Joh.21:7-11). Deze bewegingen van Petrus door het water van de toekomst geven aan hoeveel tijd hem nog scheidt van zijn dood, waarover Christus spreekt in de tweede helft van de epiloog (Joh.21:18-19). De datum van Petrus' dood (zaterdag 13 oktober 64) is gekend dankzij het werk van de archeologe Margherita Guarducci ("**Saint Pierre retrouvé**") Parijs: éditions Saint-Paul, 1974,1979, p.26-35). Hieruit leiden we af dat één stadie beeld staat voor een tijdsinterval van precies 63 jaar (de klassieke renloop van één stadie, van start tot aankomst, staat beeld voor de archetypische menselijke levensduur, van geboorte tot dood; voor de 63 jaar, zie bv. Steiner, GA 236, 29 mei 1924; het tijdsverschil tussen 20 april 33 en 13 oktober 64 wordt dan een 'halve levensloop' min één week).

Het mag vreemd lijken dat de leerling die Jezus liefhad, alias de man die Lazarus werd genoemd, alias de schrijver van het vierde evangelie, tegelijk ook nog Natanaël zou zijn¹¹. We mogen echter niet vergeten dat (a) de evangelist door anderen (bv. in het Muratori-fragment) 'Johannes' werd genoemd (terwijl het ook om Lazarus gaat) en (b) de schrijver van het vierde evangelie zichzelf nooit direct een naam toekent, maar steeds rept over de 'leerling die Jezus liefhad'. Inwijding blijkt gepaard te gaan met naamsverandering: Natanaël wordt Lazarus wanneer hij bij de bruiloft van Kana van 'ware Israëliet' wordt ingewijd tot Zonneheld, en Lazarus wordt tot Johannes wanneer hij (bij zijn opwekking uit de dood) wordt ingewijd van Zonneheld tot Vader (zodat Natanaël-Lazarus-Johannes als hoogste ingewijde onder het kruis staat).

Het Johannesevangelie als biografie van de geïncarneerde Logos

Het Johannesevangelie beschrijft de biografie van de geïncarneerde Logos. Door de aard zelf van de zaak moet zo'n biografie doorheen de tijd voortdurend de waarheid weerspiegelen betreffende de stand van zaken van de wereld en de kosmos in het algemeen. De belichaming van de Logos ofte het 'wezen Waarheid' in een mens betekent dat de Logos, en dus de waarheid in haar volle zin, in overeenkomst met de eigen wezensaard de betrokken levensloop doordringt. De incarnatie van de Logos is, door de aard zelf van de zaak, een bij uitstek 'ware incarnatie'. Wanneer de Logos incarneert, incarneert Hij per definitie *waarachtig*, dit wil zeggen ten volle de eigen natuur openbarend. Een menselijke levensloop die doordrongen is van de Logos zal dus de natuur van de Logos ten volle tot uitdrukking brengen, in volle overeenstemming met de wezensaard van de Logos; in die levensloop en in die incarnatie zal dus voortdurend en op volstrekt waarachtige wijze de hele waarheid over hemel en aarde tot uitdrukking komen. Dat is de diepere zin van Joh.:1-14:

Joh.1:14 En het Woord is vlees geworden en onder ons sloeg het zijn tenten op, en wij hebben van Hem de Heerlijkheid aanschouwd, Heerlijkheid eigen aan de Eéngeborene die komt van de Vader, vol van genade en waarheid.

Indien een menselijke biografie wordt tot biografie van het wezen Waarheid, dan moet met logische noodzakelijkheid de hele werkelijkheid zich weerspiegelen in die biografie. Net zoals het wezen van een mens zich uitdrukt in diens lichamelijke, in diens gelaat en in diens handelen, zij het niet altijd waarachtig, zo moet in het voorkomen van Christus, in diens handelingen en in de gebeurtenissen die zijn leven kenmerkten, zich voortdurend hebben uitgedrukt de volle en universele waarheid, en dat op volkomen waarachtige wijze. Per definitie moet in een biografie van de Logos, als in een concentraat van beelden, samenklinken het leven van de betrokken mens (ttz Jezus Christus) met de hele kosmos. Iedere gebeurtenis, iedere verhouding, iedere stand van zaken die in deze biografie opduikt, moet tegelijk uitdrukking, beeld of symbool zijn voor één of ander algemeen aspect van de wereld of van de kosmos. De uiterlijke biografie van Christus moet in al haar geledingen Woord zijn geweest. We vinden in de geestelijke nalatenschap van Rudolf Steiner meerdere commentaren in die richting¹².

¹¹ In de tweede helft van de epiloog van het Johannesevangelie is niet enkel sprake van de dood van Petrus (Joh.21:18-19), maar ook van de dood van 'de leerling die Jezus liefhad' (Joh.21:20-23). En net zoals, corresponderend hiermee, de sterftedatum van Petrus in de eerste helft van de epiloog is verzonken (zie voorgaande voetnoot) bevat deze eerste vleugel van de epiloog ook een indicatie betreffende de komende levensduur van de genoemde leerling. Deze tijdspanne wordt voorgesteld door het beeld van de 153 'grote vissen' (Joh.21:11). Daar waar Christus de zeven uitnodigt om het net aan de andere kant van de boot uit te werpen, dit wil zeggen om van de gewone terugblik op de verleden tijd over te gaan naar de imaginatieve vooruitblik op de toekomst, verschijnt de tijdspanne voorgesteld door de 153 vissen, die de 'leerling' tot herkenning van Christus brengt, die hem op het einde van zijn aardse leven reeds opwacht. Het sterrenbeeld Pisces (de Vissen) omvat twee 'grote vissen', een noordelijke en een zuidelijke, die elk beeld staan voor een half jaar: net zoals iemand die bv. '25 lentes telt' een leeftijd heeft van 25 jaar, zal de leeftijd van iemand die bv. '43 vissen telt' overeenkomen met 21,5 jaar. In casu gaat het over het tijdsinterval van 76,5 jaar tussen de opwekking van Lazarus (in de esoterisch-christelijke traditie geplaatst op 19 maart 33, met de Zon op 27° Pisces) en de dood van Natanaël-Lazarus-Johannes op vrijdag 21 september 109 (met de Zon op 27° Virgo).

¹² "Zo waar het bvb. is, dat de drie vrouwen die aan het kruis stonden, voor de drie eigenschappen Bewustzijns-, Verstands-, Gewaarwordingsziel staan, even waar is het dat deze drie personen lichamelijk onder het kruis gestaan hebben. Als wij het Johannes-Evangelie lezen, dan hebben wij te maken zowel met symbolische beelden van wat zich zal afspelen op aarde in het volgende tijdvak, als met gebeurtenissen die zich aan het begin van onze tijdrekening effectief hebben voorgedaan. De historische feiten zijn allemaal door de wijze machten, die de mensheid leiden, voorzien van een symbolische betekenis voor de komende mensheidsontwikkeling." (GA 100, p.242; Bazel, 21 november 1907).

Iedere gebeurtenis in het leven van de geïncarneerde Logos kan niet anders dan beeldkarakter hebben gehad: de stroom van stoffelijke gebeurtenissen rond de biografie van Christus was tegelijk een stroom van beelden, die het leven en het spreken uitdrukte van de Logos, die immers de waarheid was betreffende de stroom der gebeurtenissen in het algemeen. In het leven van de geïncarneerde Logos moet een natuurlijke eenheid en continuïteit hebben bestaan tussen enerzijds de woorden die Christus sprak, en anderzijds de bestanddelen van zijn biografie, tzt de gebeurtenissen die Hem op dat ogenblik omringden. Indien Christus effectief de geïncarneerde Logos is geweest, moet Hij geleefd hebben in zo'n voortdurende stroom waarin zijn Woord en zijn Daad direct bij de werkelijkheid aansloten (de werkelijkheid in al haar diepte), en waarin ook de zintuiglijke werkelijkheid aansloot bij zijn Woord, verwant was aan zijn Woord en dit Woord uitdrukte. Dat kan alleen indien die werkelijkheid van Christus' incarnatie, van zijn levensloop doorheen de stof, ging samenklinken met het Woord, dit wil zeggen tot objectieve *sym-bolos* werd van het Woord¹³.

Omdat de Logos de volledige en niet enkel de stoffelijke werkelijkheid bestrijkt, zal hetgeen Hij uitspreekt ook de geestelijke werkelijkheid bestrijken. Deze geestelijke werkelijkheid zal, door haar eigen aard, verschijnen als *beeld*. Wanneer Christus met zijn gesprekspartners 'spreekt' over de werkelijkheid van de geest, kan dit betekenen dat Hij met deze mensen schouwingen deelt betreffende het geestelijke. En omgekeerd zal iedereen die Christus zag, in evenredigheid met zijn eigen geestelijke ontwikkeling de uiterlijkheid van Christus' lichamenlijkheid en levensloop hebben beleefd als een soort schouwing of onthulling van de Logos.

De ongewone literaire natuur van de evangelies weerspiegelt deze beeldende eenheid tussen uiterlijke gebeurtenis en uitgesproken Woord, die de biografie van de geïncarneerde Logos moet hebben gekenmerkt. Zij gaan voortdurend en tamelijk naadloos over van de beschrijving van uiterlijke gebeurtenissen naar de beschrijving van schouwingen, die de sprekende Christus deelde met diegenen die zich bij Hem aansloten. Ook op dit aspect van de evangelies heeft Rudolf Steiner gewezen, met name in verband met het verhaal van de broodvermenigvuldiging¹⁴.

Dit betekent niet dat de evangelische teksten zelf niet aangeven dat een bepaalde passage als een schouwing moet worden opgevat, en niet als een letterlijk te nemen beschrijving van een gebeurtenis of een stand van zaken in stoffelijke zin. De evangelist Johannes meldt dit wel degelijk, doch deze meldingen worden in de meeste gevallen slecht begrepen. Een belangwekkend voorbeeld is de imaginatie van de wijnstok en de ranken. Deze passage wordt ingeleid door Christus met de uitnodiging om 'te vertrekken' (Joh.14:30-31). Commentatoren hebben zich steeds opnieuw verbaasd over het feit, dat Christus en zijn leerlingen vervolgens, tenminste in stoffelijke zin, helemaal niet vertrekken. Men dient Joh.14:30-31 samen te lezen met Joh.15:18-19, waar opnieuw sprake is van 'de wereld', die als vijandig geldt. Daartussen, waar Christus samen met de leerlingen de essentiële imaginatie schouwt van de wijnstok en de ranken, hebben zij 'de (vijandige) wereld verlaten'. Een ander belangwekkend voorbeeld is de passage over de Samaritaanse oogst:

Joh.4:35 Zegt gij niet: Nog vier maanden voor de oogst komt? Welnu, Ik zeg u: slaaf uw ogen op en kijkt naar de velden; ze staan wit voor de oogst. Reeds 36 krijgt de maaier zijn loon en verzamelt vrucht tot eeuwig leven, zodat zaaier en maaier zich samen verheugen. 37 Zo is het gezegde waar: de één zaait, de ander maait. 38 Ik stuurde u uit om te maaien waarvoor gij niet hebt gezwoegd; anderen hebben gezwoegd en gij plukt van hun zwoegen de vruchten'.

¹³ Wanneer bv. het Christuswezen incarneert in de stof, zal de plaats van die incarnatie zelf uitdrukking zijn van de radicale natuur ervan. De plaats zal zich situeren bij het diepste punt van het aardoppervlak, waar aarde, water, lucht en zout elkaar ontmoeten, dichtbij de toenmalige monding van de Jordaan (een eindje ten zuiden van het herontdekte 'Bethanië over de Jordaan'; mogelijk waren Bethanië [Joh.12:1; gelegen ten oosten van Jeruzalem] en Bethanië over de Jordaan [Joh.1:28] verbonden via een weg door de woestijn, en was de overeenkomst tussen beide plaatsnamen niet toevallig, doch vergelijkbaar met bv. de naamovereenkomst tussen Bremen en Bremerhaven), in het precieze verlengde van de op het oosten geöriënteerde tempel van Jeruzalem (deze oriëntatie is gekend dank zij het werk van Erwin Reidinger; zie diens: "Die Tempelanlage in Jerusalem von Salomo bis Herodes Neuer Ansatz für Rekonstruktion durch Bauforschung und Astronomie" 2005).

Het verband tussen de plaats van de Doop in de Jordaan en de tempel van Jeruzalem (locatie en oriëntatie van de eerste en de tweede tempel waren identiek) lijkt te worden uitgedrukt in Joh.1:14 (de Ark des Verbonds werd tijdens de exodus in een tent ondergebracht, waarvan de tempel de opvolger werd).

¹⁴ "Dat is nu precies wat ons in de volgende voordrachten altijd intensiever zal bezighouden (...) dat de beschrijvingen van wat op het fysieke niveau gebeurt overgaan naar een weergave van helderziende momenten en dat wij het evangelie maar verstaan als wij het van het standpunt van het geestelijk onderzoek opvatten." (R.Steiner GA 139, Basel 20 sept.1912).

De uitdrukking 'Nog vier maanden voor de oogst komt' is geen geijkte zegswijze, doch een door de evangelist verstrekte tijdsaanduiding: de ontmoeting met de Samaritaanse vrouw vindt plaats vier maanden voor 'de oogst komt', dwz voor het grote oogstfeest (het Loofhuttenfeest) in de herfst van 31 na Christus. Dit feest begon op 20 september 31, en vier joodse maanden hiervoor brengt ons op 25 mei 31. De uitnodiging 'sla uw ogen op' leidt een schouwing in, waarbij meteen de tijdsrichting wordt omgekeerd. We komen dus terecht op een tijdstip vier maanden voordien, op 27 januari 31, in het midden van de winter, wanneer de velden inderdaad wit waren en een belangwekkende daad werd voltrokken door de 'zaaiers' (dwz de individualiteiten die de incarnatie van de Logos hadden voorbereid, in casu Jezus-Zarathustra en de salomonische Maria; Christus brengt hier hun offers in herinnering). Het Griekse werkwoord voor 'opslaan' (van de ogen) is *epairo* (ἐπαίρω), hetzelfde dat ook gebruikt wordt bij de aanvang van de broodvermenigvuldiging, waar Christus de ogen opslaat zodat Hij de menigte ziet naderen (Joh.6:5). En ook hier heeft het 'opslaan van de ogen' door Christus en zijn leerlingen de betekenis van 'gezamenlijke overgang naar imaginatief schouwen'. En ook bij de broodvermenigvuldiging gaat deze overgang naar schouwende activiteit gepaard met een tijdsinversie. Terwijl in Joh.4:35-38 wordt begonnen van een korte conventionele (aan de kalender gekoppelde) blik op de toekomst, met vervolgens overgang naar een beknopte schouwing richting verleden, gaat het bij de broodvermenigvuldiging over een omslag van het gewone tijdsbewustzijn naar een schouwing van de toekomstige mensheid.

Het Johannesevangelie als kosmische kroniek

Indien het waar is dat de Logos (ttz het Wezen Waarheid) in een mens was geïncarneerd, dan was het ook waar dat met elke gebeurtenis uit de biografie van die mens-Logos een welbepaalde hemelconstellatie was verbonden, wat vervolgens weer betekent - vermits alles wat waar is ook waarachtig tot uiting moet komen in de biografie van de geïncarneerde Waarheid - dat deze objectieve hemelstand zichzelf in de betrokken gebeurtenis zal reflecteren. Het is dan immers objectief waar dat iedere gebeurtenis x uit de biografie van de geïncarneerde Logos samen optreedt met een corresponderende hemelconstellatie X; het ware feit van deze correspondentie zelf moet dan ook op waarachtige wijze in die biografie zijn uitgedrukt. De biografie van de geïncarneerde Logos moet dus voortdurend worden afgebeeld in de stroom van in elkaar overgaande hemelstanden. Volgens Rudolf Steiner was dit inderdaad het geval: in de biografie van Christus verwerkelijkte zich volgens Steiner voortdurend de hemelconstellatie van het betrokken ogenblik. Bovendien wordt volgens Steiner deze correspondentie tussen de biografie van het geïncarneerde Woord en de stroom van de in elkaar overgaande hemelstanden overal in het evangelie op discrete wijze aangegeven¹⁵.

¹⁵ "Toen Jezus van Nazareth als Christus Jezus tijdens de laatste drie jaren van zijn leven van zijn 30ste tot zijn 33ste in Palestina op aarde was, werkte voortdurend de ganse kosmische Christus-wezenheid in hem door. Altijd stond de Christus onder de invloed van de hele kosmos, hij zette geen stap zonder dat de kosmische krachten in hem werkten. Wat zich hier bij de Jezus van Nazareth voordeed, was een voortdurend verwerkelijken van de horoscoop; want ieder ogenblik gebeurde wat zich anders alleen bij de geboorte van de mens voordoet. Dat kon alleen zo zijn doordat het ganse lichaam van de nathanische Jezus beïnvloedbaar was gebleven door het geheel van de krachten van de kosmisch-geestelijke hiërarchiën die onze aarde sturen. Als op die manier de hele kosmos in de Christus Jezus werkte, wie ging dan bvb. naar Kapernaum of ergens anders heen? Wat daar als een wezen op aarde rondwandelde, dat zag er natuurlijk als een gewoon mens uit. De werkzame krachten daarin echter waren de kosmischen krachten, die van de zon en de sterren kwamen; zij dirigeerden het lichaam. En wat de Christus Jezus deed, dat hing af van de totale constellatie van de wereld die met de aarde samenhangt. Daarom is het dat zo vaak in het evangelie subtiel de sterrenconstellatie aangeduid wordt als de Christus Jezus iets doet. Leest u maar na in het Johannes-evangelie hoe de Christus zijn eerste volgelingen vindt. Daar wordt aangegeven: 'Het was rond het tiende uur'; omdat de geest van de hele kosmos in de tijdsverhouding tot uiting kwam [zie ook onze commentaren hierboven i.v.m. deze passage]. Dergelijke aanduidingen zijn op ander evangelieplaatsen minder duidelijk; wie echter de evangeliën weet te lezen, die vindt ze overal. Vanuit dit gezichtspunt moet men bvb. de genezingen beoordelen."

(R.Steiner "Die geistige Führung des Menschen und der Menschheit" 1911, GA 15 p.76-77).

Deze stelling van Steiner, volgens dewelke overal in het evangelie, en met name ook in het Johannesevangelie, chronologische indicaties aanwezig zijn, kan worden getoetst. De evangelische tekst is immers beschikbaar. De bewering van Steiner impliceert (a) dat in het Nieuwe Testament sprake is van geëncodeerde inhoud (de evangeliën zouden naast de directe exoterische betekenis ook een verborgen esoterische betekenislaag vertonen, en in deze laatste laag zouden een aanzienlijk aantal chronologische elementen zijn verborgen) en (b) dat een stroom van esoterisch geschoolde lezers bestond voor wie die inhoud waren bestemd.

Er zijn twee redenen om deze bewering van Rudolf Steiner ernstig te nemen.

Vooreerst blijkt in de geschiedenis van het christendom inderdaad zo'n esoterische stroming te hebben bestaan. Esoterische kennis, waaronder kennis betreffende de chronologie van Christus' leven op aarde, werd discreet doorgegeven.

Deze stroming had een belangrijke invloed op de christelijke kunst: schilders als Raphael, Caravaggio en Rubens stonden blijkens hun werk met deze stroming in verbinding. Ook op andere domeinen kan impact van deze esoterische traditie worden vermoed. Men weet bijvoorbeeld niet, op basis van welke chronologische gegevens Dionysius Exiguus zijn '*Anno Domini*'-jaartelling liet beginnen met het huidige jaar 1 AD. Meestal wordt gedacht dat Christus enkele jaren vroeger was geboren. Volgens de esoterisch-christelijke chronologie is echter sprake van de geboortes van twee Jezuskinderen, waarbij de geboorte van de salomonische Jezus wordt geplaatst op dinsdag 15 september 7 v.Chr., terwijl de geboorte van de nathanische Jezus wordt geplaatst op vrijdag 14 januari 1 n.Chr., dus amper twee weken na de aanvang van onze jaartelling.

Tegelijk wordt volgens diezelfde traditie de intrede van de Logos in de mensheidsontwikkeling geplaatst op zondag 25 december 1 AD ¹⁶. Deze buitengewoon goede overeenkomst doet vermoeden dat Dionysius Exiguus wel degelijk in verbinding stond met de dragers van de esoterisch-christelijke traditie en dat zowel de keuze van het beginjaar van onze jaartelling als de plaatsing van Kerstmis op 25 december op esoterisch-christelijke gronden berusten.

Ten tweede vermelden diverse vroegchristelijke teksten direct het bestaan van zo'n esoterische traditie. Het gaat daarbij niet om de gnostische tradities, maar wel degelijk om het cultiveren en doorgeven van esoterische inhoud binnen de vroege kerk. Strousma ("**Hidden Wisdom. Esoteric traditions & the roots of christian mysticism**") Leiden: Brill; 1996, p.32 ff) geeft een beknopt overzicht van de belangrijkste bronnen ¹⁷.

¹⁶ Zie bv. *De Rubens Code* voor meer details in verband met de twee Jezuskinderen. Rubens was op de hoogte van het 'geheim' van de twee Jezuskinderen en verwerkte de betrokken geboorteconstellaties in meerdere van zijn schilderijen. Over de betekenis van de eerste kerstdag heeft Rudolf Steiner eenmaal een indringende voordracht gehouden (Bazel 23 december 1917, GA 180). Hij noemde de erg bijzondere sterrenstand op de eerste kerstnacht de '*Urkonstellation*'.

¹⁷ De kerkvader Origines voert in *Contra Celsum* de verdediging tegen de beschuldiging door Celsus, als zouden de christelijke gemeenschappen geheime (en daarom wettelijk verboden) genootschappen zijn. In zijn betoog stelt Origines dat "...het bestaan van een bepaalde lering, anders dan die welke exoterisch is, en niet bedoeld voor de massa, is niet een exclusiviteit van de christelijke leer, maar bestaat ook bij de filosofen. Want die hadden bepaalde exoterische leerstellingen en andere die esoterisch waren." [Orig., C.Cels.I,7 Cfr. II,60, waar hij de lering van Jezus vernoemt die alleen bestemd is voor zijn ware volgelingen] (...) Origines schrijft dat een ingewijde met een gelouterd hart zelfs de leringen kan begrijpen die door Jezus onthuld werden aan zijn ware volgelingen, d.i. de meest geheime en mystieke leringen. Hij verwijst naar Marcus (4:34) waar we lezen dat Jezus de echte betekenis van de parabelen alleen aan zijn discipelen onthulde [Orig., C.Cels.III,60].

In hetzelfde werk voegt hij eraan toe dat de onthullingen van de Meester niet schriftelijk werden opgetekend omdat de apostelen beter dan Plato wisten welke waarheden dienden neergeschreven te worden en hoe, en wat onder geen enkel beding mocht neergeschreven worden voor de massa, wat alleen mondeling mocht doorgegeven worden, en wat niet [C.Cels.VI,6]. Deze tekst getuigt duidelijk van het bestaan van een mondelinge esoterische traditie, afkomstig van de apostelen en waar Jezus het centrale punt van de geheime leer is. (...)

Origines (...) bevestigt dat de joden weet hadden van *aporrheta* (= geheim te houden zaken) zoals de zielsverhuizing vóór de komst van de Heer. [Origen, In Ioh. VI, 13.76] (...) Zoals hij verschillende keren aanduidt, heeft de Bijbel voor hem een verborgen betekenis die alleen door de exegetische tradities kan onthuld worden [bv. C.Cels.I,18; I,42] (Strousma 1996, p.34,41).

Het bestaan van een mondelinge esoterische traditie wordt bevestigd door de heilige en kerkvader Basilius van Caesarea:

Het evangelie volgens Johannes bevat inderdaad vele geëncodeerde chronologische verwijzingen; we hebben reeds enige voorbeelden vermeld. We zullen zien dat kennis van deze chronologie van groot belang is om de positie van de broodvermenigvuldiging in dit evangelie te begrijpen.

"In een hoofdstuk van zijn Verhandeling over de H. Geest (...) schrijft Basilius : wat betreft de leerstellingen (dogmata) en de proclamaties (kerugmata) die door de Kerk bewaard worden is het zo dat men van de laatste kennis neemt uit geschriften, maar de eerste warden verzameld en in het geheim doorgegeven volgens de apostolische traditie [Treatise on the Holy Spirit, XXVII,66] (...) De leerstellingen zijn esoterisch, terwijl de proclamaties openbaar zijn : De redden voor de traditie van ongeschreven dingen is dit : verhinderen dat de hoge kennis van de leerstellingen wegens een gebrek aan bescherming een voorwerp zouden worden van *minachting voor het gewone volk* [ibid.]" (Strousma, p.35-36).

Een derde door Strousma (p.36-37) vermelde kerkvader is Clemens van Alexandrië: "Voor Clemens kan de traditie (paradosis) niet voor iedereen en openbaar zijn [Stromateis I,12.55.1]; ze moet verborgen zijn, *want het is gevaarlijk om dergelijke volmaakt zuivere en klare leringen omtrent het ware lichtte onthullen voor ongelouterde en ongecultiveerde toehoorders*; [ibid.I, 12.56.2] deze leringen moeten niet aan iedereen onthuld worden. (...) Clemens zet deze visie uiteen in Boek V. Waarheid moet beschermd worden door een versluisde uitdrukkingwijze[Strom.V,4, 19, 3], de mysteries worden niet zomaar getoond aan de eerste de beste, alleen na bepaalde reinigingsriten en waarschuwingen [ibid. V, 4.20.1]. Meer bepaald werden sommige mysteriën, die in het Oude Testament verborgen bleven, door de apostelen doorgegeven - maar de inhoud van deze mysteriën werd alleen onthuld aan enkelen [V, 4.20.1].

Deze leringen, die verborgen zijn, werden mondeling doorgegeven, *omdat de God van het Universum, die noch met woorden, noch met gedachten, noch met ideeën kan gevat worden, nooit het voorwerp van een geschreven leer kan zijn*. Clemens haalt Plato's tweede brief aan: *de beste voorzorg is om niet te schrijven, maar uit het hoofd te leren* [ibid.V, 10.75.3] (...)

Een andere passage in Clemens, van het 7de boek van de *Hyptotypes* en geciteerd door Eusebius, beschrijft duidelijk de lijn waarlangs deze esoterische traditie werd doorgegeven:

na de Opstanding gaf de Heer de traditie van gnosis door aan Jacob de Oudere, aan Johannes en aan Petrus; dezen gaven het door aan de andere apostelen en de apostelen aan de Zeventig van wie Barnabas een lid was [Eusebius, Hist.eccl.II, 1.4]".

Een ander voorbeeld is de commentaar van Clemens bij het 'geheime Marcusevangelie' (waarin het bijkomend onderscheid wordt gemaakt tussen esoterische inhoud die wel respectievelijk niet worden opgeschreven).

Ook buiten het Christendom kwam zo'n geheimhouding voor, met name in verband met de mysteriën en inclusief het verbod om leerstellende inzichten op te schrijven (een bekend voorbeeld van dit laatste is Caesars korte karakterisering van de druiden, waarbij ook hun geloof in reïncarnatie wordt vermeld; zie *De Bello Gallico*, 6:14).

De broodvermenigvuldiging als imaginatie

De 'broodvermenigvuldiging' wordt doorgaans als een letterlijk mirakel opgevat, namelijk het te voorschijn brengen van een zeer groot aantal broden en vissen uit een zeer kleine beginhoeveelheid. Nadere beschouwing van de tekst leert dat het om een imaginatie gaat over de toekomst van het christendom, die Christus deelt met zijn leerlingen. Het echte 'teken' dat door de evangelist geclaimd wordt is de gezamenlijke doorleving van deze imaginatie of dit visioen. De verhalen over de twee broodvermenigvuldigingen betreffen beschrijvingen van imaginaties die Christus deelde met zijn leerlingen. De evangeliën informeren de alerte lezer over het imaginatieve karakter van de tekstinhoud¹⁸. Dat wil zeggen dat het niet gaat om gebeurtenissen die zich in de letterlijk- zintuiglijke zin hebben afgespeeld. Het gaat om beelden die een bovenzinnelijke inhoud uitdrukken. Dit wordt direct bevestigd in Matt.16:1-12 en Mk. 8:11-21: Christus verwijt in deze passages aan zijn leerlingen dat ze de gedeelde beelden nog altijd niet begrepen hebben. Daarbij wijst Hij met name op het aantal korven resp. manden met broodresten dat op ieder van de twee broodvermenigvuldigingen werd verzameld. Blijkbaar hebben deze getallen een bijzondere betekenis, die moet begrepen worden. In beide genoemde passages wordt ook gewaarschuwd voor het 'zuurdeeg van de Farizeeën' en/of het 'zuurdeeg van Herodes', dat in Matt.16:12 wordt verklaard als de 'leer van de Farizeeën'. Dit beeld van het 'zuurdeeg' sluit aan op het beeld van het brood, wat impliceert dat het 'brood' waarvan sprake in de broodvermenigvuldigingen dient begrepen als geestelijke verworvenheden, die op één of andere wijze kunnen gecorrumpeerd worden door het 'zuurdeeg van de Farizeeën/Herodes'. De twee genoemde passages vallen enkel te begrijpen indien de broodvermenigvuldiging wordt geduid als een imaginatie die Christus deelde met zijn leerlingen. Het wandelen van Christus over het water maakt integraal deel uit van deze imaginatie.

Verschillende bijkomende tekstelementen wijzen meer of minder direct op het imaginatief karakter van de broodvermenigvuldiging. Rudolf Steiner duidt Mk.6:31-32 als een directe uitnodiging vanwege Christus tot zijn leerlingen, om de schouwing te delen (zie GA 139, p.120-121). In het evangelie volgens Johannes treffen we bv. de volgende twee elementen aan: (a) Joh.6:5 Het 'opslaan van de ogen' door Christus opent de imaginatie, die onmiddellijk met de leerlingen is gedeeld; (b) Joh.6:17 De opmerking dat Jezus bij het vallen van de avond nog steeds niet bij de leerlingen was gekomen, heeft geen zin bij een letterlijke interpretatie van de tekst, vermits de leerlingen zich in een bootje ergens op het meer bevonden¹⁹.

¹⁸ Vermoedelijk heeft Rudolf Steiner aanvankelijk gedacht dat daadwerkelijk vijfduizend mensen gespijzigd werden uitgaande van vijf broden en twee vissen. Tijdens een voordracht gehouden op 2 juli 1909 te Kassel werd in ieder geval het volgende opgetekend (R.Steiner "Menschwerdung. Sinn der Entwicklung im Lichte des Johannes-Evangeliums" - Archiati Verlag 2010):

"Bij dit teken [=de Spijziging van de 5000] is niet het belangrijkste dat daar 5000 mensen gevoed werden met het beetje dat voorhanden was, maar wel iets anders, dat in de woorden ligt: Jezus nam de broden, dankte, gaf ze aan de leerlingen, de leerlingen gaven ze aan degenen die daar zaten. Jezus bedient zich aldus, om dit teken te volbrengen, van de zielen van de leerlingen, die in de omgang met Hem geleidelijk tot zijn grootheid gerijpt zijn. Voordien kon Hij zijn kracht alleen in de ziel van een enkeling laten stromen, nu stroomt zij ook over in de zielen van velen. Zijn kracht is dus terug toegenomen en om zo te zeggen verveelvoudigd in andere zielen, die nu in de geest van die kracht wonderen verrichten."

In een latere uiteenzetting wordt de letterlijke interpretatie verworpen:

"[...]men] mag natuurlijk (...) niet aan zwarte magie denken; want het daadwerkelijke tevoorschijn toveren van een reusachtige hoeveelheid brood uit slechts vijf resp. zeven broden, dat zou zwarte magie geweest zijn. Maar hier is van zwarte magie geen sprake, en ook niet dat de mensen brood hadden meegebracht en uitgepakt hadden, een uitleg die volkomen op maat van de comfortburger schijnt gemaakt te zijn."

(GA 139, Bazel 20 sept.1912).

¹⁹ Het einde van de imaginatie der broodvermenigvuldiging is eveneens aangegeven. Bij de overgang van chiasme XXII naar XXIII (Joh.6:26-32a) doet zich immers een breuk voor in de verhaallijn. Chiasme XXII eindigt met de aan Christus gestelde vraag: "**Rabbi, wanneer bent u hier aangekomen?**" (Joh.6:25). Het volk had immers, volgens het voorafgaande verhaal, Christus niet zien instappen in het bootje naar Kafarnaüm, stad waar Hij zich thans bevindt. In Joh.6:59 wordt de plaats Kafarnaüm opnieuw uitdrukkelijk vernoemd. Deze aanwezigheid in de concrete plaats Kafarnaüm encadreert het blok van de chiasmen XXIII-XXV (Joh.6:26 - 6:59), waarmee wordt aangeduid dat we daar te maken hebben met gewone gebeurtenissen (in casu gesprekken) en niet met imaginaties. Men merkt dat Christus niet echt antwoordt op de in Joh.6:25 gestelde vraag. In de plaats zegt Hij: "Niet omdat gij tekenen hebt gezien, zocht gij Mij, maar omdat gij van de broden hebt gegeten tot uw honger was gestild. Werkt niet voor het voedsel dat vergaat, maar voor het voedsel dat blijft om eeuwig

De 'vijf broden en twee vissen' suggereren vanzelf een astrologische interpretatie. Volgens Rudolf Steiner verwijzen de vijf broden en de twee vissen naar de 'nachtelijke sterrenbeelden' terwijl de menigten van vijfduizend respectievelijk vierduizend mensen betrekking zouden hebben op de mensheid van respectievelijk het vijfde en het vierde na-Atlantische tijdperk²⁰.

We kunnen redelijkerwijs de hypothese formuleren dat de broden en de vissen inderdaad beeld staan voor dierenriemtekens. Betreffende de broodvermenigvuldiging is in de vier evangeliën sprake van 'twee vissen' wat overeenkomt met het sterrenbeeld Pisces, dat inderdaad uit twee 'Vissen' bestaat. Indien we de 'vijf broden' uit de eerste broodvermenigvuldiging opvatten als de vijf dierenriemtekens die aan Pisces voorafgaan (Libra/Scorpio/Sagittarius/Capricornus/Aquarius), komen we terecht bij Spica of de korenaar, aan de voet van Virgo (de salomonische Jezus werd geboren toen de Zon enige graden van Spica stond, in Bethlehem, wat 'huis van het brood' betekent). Deze hypothese wordt vervolgens ondersteund door het gegeven dat, in de chronologie van het Johannesevangelie, met de vijf broden en twee vissen ook de periode wordt aangegeven van het Loofhuttenfeest in 32 tot de Passietijd in 33. Ook in Joh.21 blijken de 'grote vissen' via verwijzing naar Pisces een chronologisch-astrologische betekenis te hebben. Verder sluit de identificatie van de broden als sterrenbeelden goed aan bij het gegeven dat Christus zichzelf in Joh.6 identificeert als het levend brood, dat uit de hemel is neergedaald (zie hieronder).

Wat wordt precies 'vermenigvuldigd'? Rudolf Steiner heeft dit punt niet besproken in verband met de imaginatie van de broodvermenigvuldiging, doch hij is uitvoerig op de kwestie ingegaan toen hij het Paulinische concept van de 'tweede Adam' heeft toegelicht. De passage staat in 1 Kor.15:42-49:

"15:42 Zo is het ook met de opstanding van de doden: wat gezaaid wordt in vergankelijkheid, verrijst in onvergankelijkheid; 43 wat gezaaid wordt in geringheid en zwakte, verrijst in heerlijkheid en kracht. 44 Een natuurlijk lichaam wordt gezaaid, een geestelijk lichaam verrijst. Zoals er een natuurlijk lichaam bestaat,

te leven en dat de Mensenzoon u zal geven" (Joh.6:26-27). Er is hier een breuk in het ogenschijnlijk doorlopend gesprek en in de verhaallijn. Deze breuk valt samen met de overgang van de imaginatie naar de beschrijving van gewone gebeurtenissen en gesprekken. Even verder zien we dat Christus' gesprekspartners in Kafarnaüm vragen wat voor tekenen hij dan wel doet, waardoor ze kunnen zien dat ze moeten geloven (Joh.6:30). Diegenen die dit 'teken' vragen kunnen normaal gesproken niet de deelgenoten zijn geweest van een spectaculaire vermenigvuldiging van broden en vissen de dag voordien. De 'broden' waarover Christus hier rept zijn zeer waarschijnlijk die van het feest van Pesach.

²⁰ "Een menigte mensen werd volgens de oude manier van uitdrukken een 'Duizend' genoemd, en als men wilde specificeren, dan voegde men daar een getal aan toe dat overeenkwam met de voornaamste karakteristiek. De mensen van de vierde cultuurperiode bvb. benoemde men als het vierde duizend, en zij die reeds in de stijl van de vijfde cultuurperiode leefden, als de vijfde duizend. Dat zijn gewoon termini technici. Daarom konden de leerlingen zeggen: Tijdens de dag nemen wij waar wat de Christus-kracht ons vanuit de krachten van de zon toestuurt van de zeven dagsterrenbeelden, zodat wij dan de voeding ontvangen die voor de mensen van de vierde cultuurperiode bestemd is, voor de vierde duizend. En tijdens onze nachtelijke imaginatieve helderziendheid nemen wij waar door de vijf sterrenbeelden van de nacht, wat voor de toekomst geldt, voor de vijfde duizend. – De mensen van de vierde epoeche worden dus gevoed vanuit de hemel door de zeven hemelsbroden, door de 7 sterrenbeelden van de dag; en die van de vijfde periode – de vijfde duizend – worden gevoed door de vijf hemelsbroden, door de vijf sterrenbeelden van de nacht. Daarbij wordt altijd gewezen op de scheiding waar de dagtekens grenzen aan de nachtekens: op de Vissen.

Daarmee wordt gewezen op een geheim. Er wordt daarmee gewezen op een belangrijk mysteriegebeuren : op de magische omgang van Christus met zijn leerlingen. De Christus maakt hun duidelijk, dat hij niet over het oude zuurdeeg van de Farizeeërs spreekt, maar hun een hemelspijs aanreikt uit de zonnekrachten van de kosmos, die Hij verschaft hoewel er niets anders beschikbaar is dan de ene keer de zeven dagbroden, de zeven dagsterretkens, en de andere keer de vijf nachtbroden, de vijf sterrenbeelden van de nacht. Daartussen altijd de Vissen die de scheiding vormen; ja, er wordt zelfs eens van twee vissen gesproken om het bijzonder duidelijk te maken (Matth. 14, 13-21, und 15,32-38)."
(GA 123, p.194-195; Bern, 10 sept.1910).

bestaat er ook een geestelijk lichaam. 45 In deze zin staat er geschreven: De eerste mens, Adam, werd een levend wezen. De laatste Adam werd een levenmakende Geest. 46 Maar het geestelijke komt niet het eerst; het natuurlijke gaat vooraf, daarna komt het geestelijke. 47 De eerste mens, uit de aarde genomen, is aards; de tweede mens is uit de hemel. 48 Zoals die eerste mens van aarde zijn alle aardse mensen, zoals de hemelse mens zullen alle hemelse zijn. 49 En gelijk wij het beeld van de aarde hebben gedragen, zo zullen wij ook het beeld dragen van de hemelse mens.“

Rudolf Steiner voerde in een aantal voordrachten, gehouden in Karlsruhe in 1911, het concept in van het menselijke ‘fantoom’, dat in Aristotelische zin kan begrepen worden als de vormoorzaak verbonden met het zich manifesterende menselijke lichaam. Onze sterfelijkheid vloeit voort uit de gewondheid van dit fantoom door de zondeval²¹. De betekenis van de Verrijzenis van Christus bestaat volgens Paulus hierin, dat de mens wat betreft het fantoom in een omgekeerde afstammingsstroom kan treden, waarbij men ‘kind van God wordt’ (Joh. 1:12-13). Het gaat om een ‘opnieuw geboren worden’ (Joh.3:3), als het ware een geestelijk ingroeien in wat als een toekomstgestalte voor de individuele mens is bereid²².

²¹ Steiner omschrijft dit fantoom o.m. als de “...vormgestalte van de mens, die als een geestelijk weefsel de fysieke stoffen en krachten verwerkt, zodat die in de vorm komen die ons als „de mens“ tegemoet treedt in de fysieke wereld”.

Hij maakt ook de vergelijking met een beeld, waarvan het ontstaan niet kan verklaard worden vanuit de louter werking van fysieke krachten, maar waarvoor de bij de beeldhouwer levende gedachte de primaire vormbepalende factor is; op analoge wijze hoort ook bij het menselijk lichaam zo’n factor, die echter ditmaal geen gedacht beeld is in de geest van een mens, doch een **“reale Gedanke in der Außenwelt”**.

²² “Denken wij aan het lichaam van Christus dat uit het graf opgestaan is, dan kunnen wij ons voorstellen: net zoals de lichamen van de aardemensen afstammen van het lichaam van Adam, voor zover ze een vergankelijk lichaam hebben, net zo stammen de geestelijke lichamen, de fantomen, voor alle mensen, af van hetgeen uit het graf opgestaan is. En het is mogelijk om een relatie met de Christus aan te gaan waardoor de aardemens dit fantoom, dat uit het graf van Golgotha opgestaan is, kan invoegen in zijn vergankelijke fysieke lichaam. Het is mogelijk dat de mens in zijn organisatie die krachten, die toentertijd opgestaan zijn, op dezelfde manier ontvangt als hij door zijn fysieke organisatie bij het begin van de aardeontwikkeling, door de luciferische krachten de Adam-organisatie ontvangen heeft. Dat is het wat Paulus eigenlijk wil zeggen : zoals de mens als lid van de fysieke ontwikkelingsstroom het fysieke lichaam erfde, waaraan zich altijd meer de vernietiging van het fantoom van de krachtendrager voltrok, zo kan hij van wat uit het graf opgestaan is, “erven” wat hij verloren heeft.”.

Volgens deze opvatting is vanaf de Verrijzenis een vermenigvuldigingsproces op gang gekomen, dat vanuit de toekomst in onze richting werkt, als een in de tijd omgekeerde ‘vrije stamboom’, en waarmee de individuele mens zich kan verbinden.

“Van waaruit kiemt de mens ? Als fysieke mens groeit hij vanuit een eikel. Een fysiek lichaam bestaat uit louter afzonderlijke cellen die allemaal kinderen van de oorspronkelijke eikel zijn. Alle cellen die samen een menselijk lichaam vormen, stammen af van de oorspronkelijke eikel. En door een soort mystiek-christologisch proces krijgt de mens een totaal ander lichaam dan datgene wat hij geleidelijk in de neerwaartse ontwikkeling gekregen heeft. En elk van deze lichamen die de mensen krijgen, hangen samen met wat uit het graf is opgestaan, op dezelfde manier als de menselijke cellen allen met het fysiek lichaam van de oorspronkelijke eikel samenhangen. Dat wil zeggen : wij moeten ons datgene wat uit het graf is opgestaan voorstellen als iets dat zich vermenigvuldigt, zoals ook de eikel zich vermenigvuldigt die aan de basis van het fysieke lichaam ligt. Zo kan ieder mens inderdaad iets verwerven in de ontwikkeling die volgt op het gebeuren van Golgotha, iets dat in hem werkt en wat, om met Paulus te spreken, geestelijk even zeer afstamt van hetgeen uit het graf opgestaan is, zoals het gewone lichaam dat vergankelijk is, van Adam afstamt. (...) Wat er na het Mysterie van Golgotha gebeurd is, dat is een occult feit, en daar speelt zich, voor wie de ontwikkeling met een helderziend oog beschouwt, het feit af dat die “geestelijke eikel” – dat is : het lichaam dat de dood overwonnen heeft; het lichaam van de christus Jezus, die uit het graf opgestaan is – zich ter beschikking stelt van eenieder die zich in de loop der tijden een overeenkomstige relatie met de Christus eigen maakt.”

(R.Steiner “Von Jesus zu Christus” Karlsruhe, 11 oktober 1911, Archiati Verlag 2006, p.214-215).

De imaginatie van de broodvermenigvuldiging lijkt een afbeelding te zijn van het hierboven geschetste Paulinische begrip: het gaat om een met Pasen verbonden vermenigvuldiging van het 'brood des levens', die zal inzetten 201 dagen (zie verder) na het joodse feest van Shemini Atzeret (of Soekot 8) van het jaar 32. Het zou gaan om een schouwing van 'astrale beelden'²³. Deze beelden vertonen volgens Steiner als algemene eigenschap de inversie. Indien de verhalen over de broodvermenigvuldigingen imaginaties betreffen, moeten ze over het algemeen in omgekeerde tijdvolgorde worden gelezen. De in chiasme XXII beschreven imaginatie eindigt dus niet met de aankomst van het bootje bij de oever, waarbij tegelijk de leerlingen weer samenkomen met Christus. Integendeel: indien men de imaginatie omzet in de begrippen waarmee het waakbewustzijn werkt, *begint* de imaginatie met het *vertrek* van het bootje, waarbij de leerlingen bij de oever van Christus afscheid nemen. De imaginatie begint dan niet met Christus die brood vermenigvuldigt, waarna de brokken in twaalf manden terechtkomen, doch *eindigt* met twaalf manden vol brokken, die zich dan door Christus' toedoen transformeren tot levend brood dat bij Christus samenkomen. De imaginatie drukt uit dat Christus' werking verloopt in omgekeerde tijdsrichting, van toekomst naar verleden²⁴. Een belangrijke aanzet tot begrip voor het 'levend brood' is te vinden in Steiners dubbelconcept van '*nachgedachte/vorgedachte Wahrheit*'²⁵.

De imaginatie kan dus worden gelezen als een soort toekomstreis door de leerlingen, waarbij de tijdvolgorde is geïnverteerd. Deze reis begint dan bij Joh. 6:21. De tijdsomkering impliceert dat de leerlingen niet de oever bereiken op het ogenblik dat zij Christus aan boord halen, doch integendeel van de oever vertrekken en nog wel zonder Christus. Die oever komt overeen met het jaar 33. Het water dat de leerlingen oversteken staat beeld voor de tijdspanne waarover hun toekomstvisioen zich uitstrekt. Het gaat dus niet om het fysieke meer van Galilea; het meer staat beeld voor de oceaan van de tijd die zich voor de leerlingen uitstrekt richting toekomst. Dit wordt aangeduid door het meer van een ongewone naam te voorzien: *het meer van Tiberias*. Het centrum Tiberias was in die tijd nog maar pas gesticht en zou mettertijd inderdaad uitgroeien tot de belangrijkste stad aan dat meer; Tiberias was a.h.w. de stad 'van de toekomst'. Het beeld van de leerlingen die in een boot het water oversteken geeft - in omgekeerde tijdsrichting gelezen - het christendom weer, dat zich na Golgotha verder ontwikkelt. Die geschiedenis wordt woelig, wat wordt uitgedrukt in Joh. 6:18.

²³ "Doordat ze leerlingen van Jezus waren en de Christus-kracht op hen gewerkt had, werden zij in hun slaap altijd op bepaalde momenten helderziend. Dan zagen ze echter niet wat op het ogenblik zelf gebeurde, maar zij zagen wat de mensen in de toekomst ging deelachtig worden. Ze doken a.h.w. onder in de zee van het astrale zien en schouwden wat in de toekomst zou gebeuren." (GA 123, p.193-194.)

²⁴ „Gebeurtenissen in de tijd verlopen in het astrale ook symmetrisch en wel zodanig dat het latere eerst en het vroegere later verschijnt. Als u dus astrale gebeurtenissen waarneemt, dan moet u ook van achter naar voor kunnen lezen. Deze dingen kan men slechts aanduiden omdat ze vaak heel grotesk schijnen voor wie zich daar nooit een voorstelling van gemaakt heeft. In het astrale is eerst de zoon daar, en dan de vader; eerst het ei en dan de kip. In het fysieke is dat anders. In het fysieke wordt er eerst geboren en is het geboren worden een ontstaan van iets nieuws uit iets ouder. In het astrale is dat omgekeerd. Daar ontstaat het oudere uit het nieuwe.” (GA 324a, p.34-35.)

²⁵ “... de na-gedachte waarheid, die alleen berust op het onderzoek van het gegevene, het onderzoek van het beleefde (...) zal altijd naar het abstracte neigen; altijd droger wordt de ziel daarbij en ze zal geen voeding kunnen vinden. Maar de waarheid die niet aan het uiterlijk gebeuren gebonden is, die is scheppend; en uit haar kracht wijst ze de mens een plaats in het wereld-al aan waar hij mede-schepper is van hetgeen in de toekomst aan het ontstaan is. Het verleden kan in de ware zin van het woord alleen maar na-gedacht zijn. Het voor-gedachte is iets wat een begin is voor een in-de-toekomst-binnengroeien. Zo wordt de mens een burger van, een schepper voor de toekomst. Hij strekt de kracht van zijn Ik uit van het punt van het heden tot in de toekomst, doordat hij niet alleen het na-gedachte, maar ook het voor-gedachte in de waarheden tot zijn eigendom maakt. Dat is het bevrijdende van de voorgedachte waarheden. Diegene die om zo te zeggen zelf mede actief is op het gebied van het waarheidsstreven, die zal vlug ervaren hoe het gewone nadenken verarmt; en hij zal het begrijpelijk vinden dat de gewone nadenker altijd leger en abstracter wordt en zijn geest met lege begrippenspinsels en bloedarmoedige abstracties vult. Dat kan ertoe leiden dat de geest begint te twifelen of hij deel kan hebben aan het vormgeven van de wereld. De mens kan zich uitgestoten voelen en veroordeeld om alleen maar de waarheid te genieten, als hij alleen maar een na-denker der waarheid is. Wat echter voor-gedachte waarheid is en ons als dusdanig tegemoet treedt in het leven, dat vervult de ziel en maakt ze warm, vervult ze met nieuwe kracht op iedere trap van het leven. (Die Mission der Wahrheit, Berlijn 22 oktober 1909, GA 58, p.98-99).

De twaalf manden zijn te vinden op een plaats met “... **veel gras**” (Joh.6:10 ...ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν τῷ τόπῳ) wat in de context van de klassieke beschaving als een verwijzing kan worden begrepen naar het Europese gebied als belangrijkste toneel voor de ontwikkeling van het christendom en van de wetenschap.

Bij de oversteek van het meer worden ongeveer vijftientig tot dertig stadiën afgelegd. Deze afstand staat beeld voor een tijdspanne. De stadie was in de oudheid een belangrijke eenheid. De olympische stadie had een lengte van 600 romeinse voeten of 177,8 meter; de Italiaanse stadie had een lengte van 600 attische voeten of 185,2 meter. Deze afstand vindt men terug in de antieke stadions. De renbanen van Milete en Delphi hebben een lengte van 177,36 m respectievelijk 177,55 meter. Zij hebben dus een lengte van één olympische stadie. De renbaan in Athene heeft een lengte van 184,96 meter, of één Italiaanse stadie. De stadie was als lengte-eenheid geassocieerd met de wedloop en fungeert hier als beeld voor de menselijke levensloop, van start tot aankomst, dwz van geboorte tot dood. De evangelist geeft op deze manier aan dat het toekomstbeeld betrekking heeft op een tijdsinterval dat gelijk is aan vijftientig tot dertig opeenvolgende mensenlevens. Een mens werd in de bijbelse tijden wel eens geacht zo'n zeventig tot tachtig jaar te leven. In psalm 90:10 luidt het bijvoorbeeld:

De dagen van onze jaren
omvatten zeventig jaren,
voor de krachtigsten tachtig jaren;
hun trots werd moeite en leed:
hoe snel voorbij zijn wij - een wiekslag!

Zoals vermeld suggereert nadere analyse van chiasme LXVII dat de evangelist met één stadie een tijdsinterval aangeeft van 63 jaar. We komen dan terecht in de periode tussen de jaren $(33 + 25 \times 63) = 1608$ tot $(33 + 30 \times 63) = 1923$. Dit komt ondermeer overeen met de periode van de ontwikkeling van de klassieke natuurkunde. De imaginatie van de broodvermenigvuldiging heeft dus betrekking op het direct achter ons gelegen tijdperk. Dit wordt ook bevestigd door vers 6:16. De leerlingen varen af bij het vallen van de avond. Ook hier moet het tijdsperspectief worden geïnverteerd: de leerlingen bereiken, na een nachtelijke overtocht, de oever van de broodvermenigvuldiging rond de tijd dat de dag opkomt en het licht begint te worden. Dit lijkt aan te geven dat een donker tijdperk (Kali Yuga) wordt afgesloten (volgens Rudolf Steiner in 1899). De menigte aan de andere kant van de oever is de mensheid van onze tijd. Het Johannesevangelie vertelt niet wat er met de twaalf korven met brokken brood is gebeurd. Deze korven zijn nochtans een belangrijk element in de hele imaginatie: ze worden vermeld precies op het scharnier van chiasme XXII. De inhoud van deze twaalf korven is, gezien de context, geestelijk van aard. Het brood in de korven is uiteindelijk afgeleid van Christus tz. van het ‘wezen Waarheid’. Het gaat dus om de verworvenheden van het geestesleven in onze eigen tijd - die nu door Christus’ leerlingen wordt geschouwd.

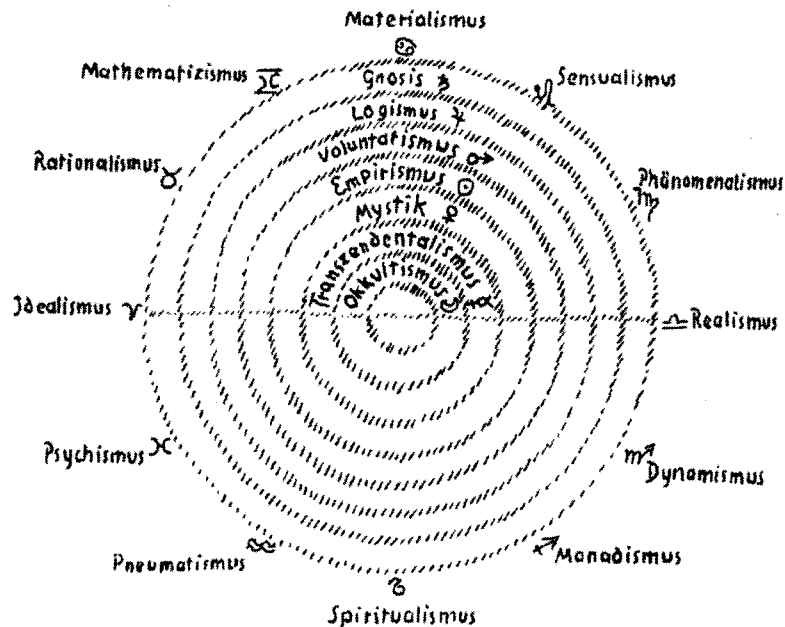
Deze verworvenheden hebben blijkens het evangelie drie eigenschappen.

Vooreerst: zij zijn waardevol. De brokken brood worden verzameld en er mag niets verloren gaan (6:12).

Ten tweede: het gaat over *brokken*. De geestelijke inzichten en verworvenheden zijn partieel en hun onderling verband is chaotisch, als brokken in een mand.

Ten derde: ze zijn verdeeld.

Er zijn twaalf manden, die overeen lijken te komen met twaalf mogelijke manieren om naar de werkelijkheid te kijken (zie figuur). Doch het gaat wel degelijk om brood, dat uiteindelijk van Christus dwz van het Wezen Waarheid afkomstig is; het is door mensen ontwikkeld die in zich het wezen van de Waarheid voelden doorwerken en door dat Wezen werden aangetrokken.

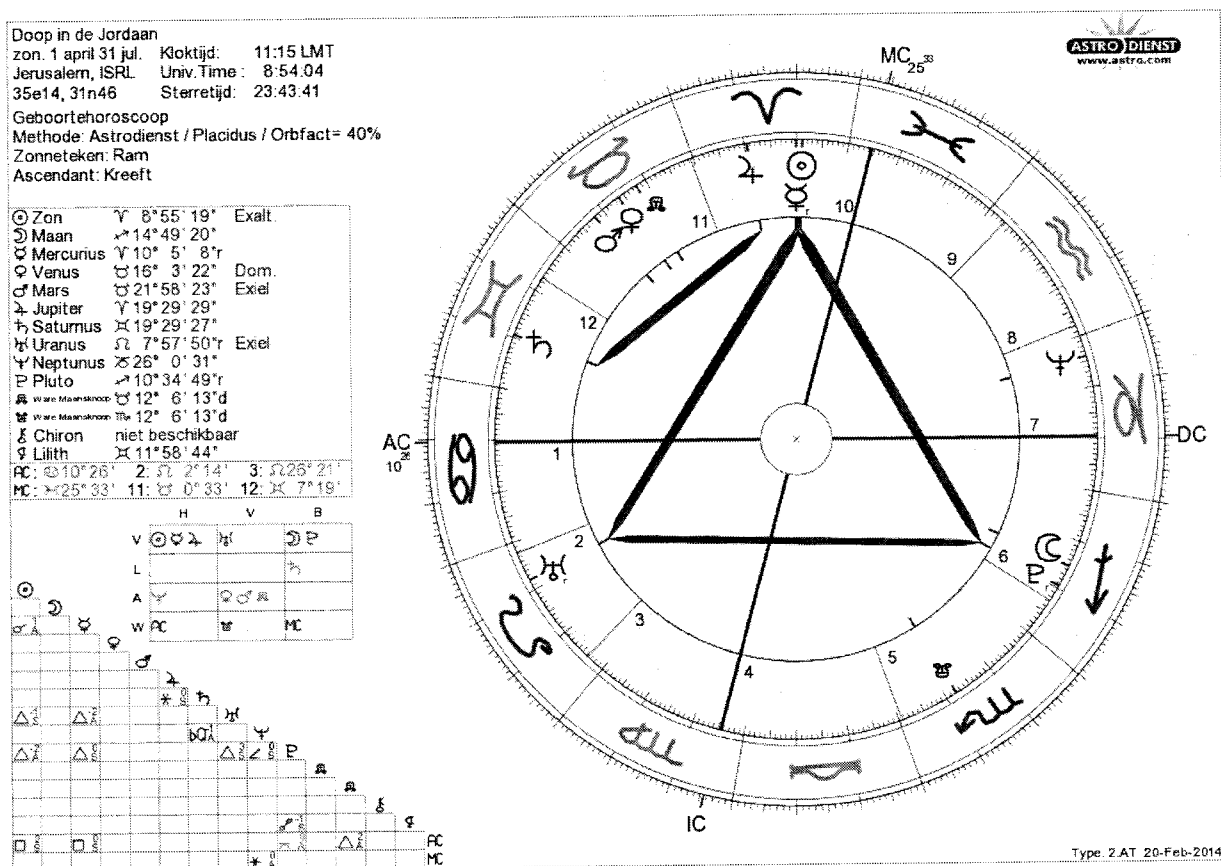
De brokken die zich bevinden in de zeven 'manden' (broodvermenigvuldiging voor de 4.000) respectievelijk de twaalf 'korven' (broodvermenigvuldiging voor de 5.000) staan vermoedelijk beeld voor het verbrokken geestesleven dat zich vormt in de loop van respectievelijk Christus' tijd en de huidige tijd. Rudolf Steiner heeft (niet in verband met de evangelies) een opdeling van de wereldbeschouwingen geschetst in zeven nuances respectievelijk twaalf gedaanten ('*Der menschliche und der kosmische Gedanke*', 20-23 jan.1914; GA 151; de figuur hierboven is ontleend aan dit boek). Gezien de semantische en getalmatige congruentie lijkt het waarschijnlijk dat de zeven manden resp. twaalf korven beeld staan voor hetgeen in deze voordrachten wordt besproken.

Wanneer we vanaf dit punt de tijdrichting in het beeld verder inverteren, gaat de imaginatie ook voor ons betrekking krijgen op onze toekomst. De broodbrokken, de geestelijke verworvenheden van deze tijd, zijn tot ons gekomen *vanuit de toekomst*. De geest inspireert vanuit de toekomst, en verschijnt in het heden als het zuiver scheppende, dat op geen enkele wijze uit het verleden kan worden afgeleid. De geest dwingt ook niet, doch biedt uitzicht op onverwachte mogelijkheden. De verbrokkelde en onsamenvangende geestelijke verworvenheden van onze tijd kunnen tot waarachtig, samenhangend brood worden gemaakt, dat van Christus uitgaat. De broodbrokken gaan, in deze omgekeerde tijdstroom beschouwd, zich samenvoegen tot doorchristelijk en levengevend brood. Het brood dat van Christus uitgaat in vers Joh. 6:11, staat in de imaginatieve richting uit de korven op en gaat naar Christus toe. Het wordt een levengevende stroom naar de Waarheid, als Wezen gedacht, en de mens zal in de toekomst zijn leven en zijn geest kunnen redden door zich steeds vollediger met deze stroom te verbinden. Ten gronde bevat het beeld van de broodvermenigvuldiging hetzelfde inzicht dat Paulus formuleerde toen hij Christus de 'tweede Adam' noemde. Christus is de menselijke stamvader die staat aan het einde van onze tijden, en wij kunnen in deze tweede, omgekeerde stamboom als het ware ingroeien, - wij kunnen 'kinderen van God' worden (Joh.1:12).

We zagen reeds dat Steiner het fantoom karakteriseert als een 'reële gedachte'. Een vruchtbare voorstelling lijkt te zijn dat dit fantoom gevoed en gesterkt wordt door reële gedachten die de mens in zich ontwikkelt. In het Johannesevangelie beschrijft Christus zichzelf met grote nadruk als het '*brood des levens*' dat '*uit de hemel is neergedaald*': Joh.6:32 " '(...) *het echte brood uit de hemel wordt u door mijn Vader gegeven*; 33 *want het brood van God daalt uit de hemel neer en geeft leven aan de wereld*'. 34 Zij zeiden tot Hem: '*Heer, geef ons altijd dat brood*'. 35 Jezus sprak tot hen: '*Ik ben het brood des levens (...)* 45 '*Er staat geschreven bij de profeten: En allen zullen door God onderricht worden. Al wie naar de leer van de Vader geluisterd heeft, komt tot Mij*. 46 *Niet dat iemand de Vader gezien heeft, alleen Degene die uit God is, heeft de Vader gezien*. 47 *Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: wie gelooft, heeft eeuwig leven*. 48 *Ik ben het brood des levens*. 49 *Uw vaderen, die het manna gegeten hebben in de woestijn, zijn niettemin gestorven*; 50 *maar dit brood daalt uit de hemel neer, opdat wie er van eet niet sterft*. 51 *Ik ben het levende brood dat uit de hemel is neergedaald. Als iemand van dit brood eet, zal hij leven in eeuwigheid. Het brood dat ik zal geven, is mijn vlees, ten bate van het leven der wereld*. (...) 57 *Zoals Ik door de Vader die leeft, gezonden ben en leef door de Vader, zo zal ook hij die Mij*

Christus is de Logos of het 'wezen Waarheid'. Het Johannesevangelie beschrijft hoe dit Wezen zich incarneert in een mens en hoe deze geïncarneerde Logos vervolgens zichzelf identificeert. De broodvermenigvuldiging is een imaginatie waarin Christus zichzelf aan zijn leerlingen toont in zijn mensheidsrol.

Het is niet zonder belang om ook even te kijken naar het gedrag van de ‘menigte’, de ‘vijfduizend’. Volgens Steiner zouden de ‘vijfduizend’ verwijzen naar de mensheid in het ‘vijfde na-Atlantische tijdperk’²⁶. De verzen Joh.6:14-15 schetsen een dramatisch misverstand: de moderne mensheid plukt de stoffelijke vruchten van de wetenschap. Er ontstaat lichamelijke verzadiging. Hierop wordt gereageerd doordat men die lichamelijke bevrediging scheppende wetenschap tot koning van de wereld wil maken. De goddelijke natuur van het wezen Waarheid, dat alle wetenschap draagt en geeft, wordt miskend. Dit goddelijk wezen trekt zich terug en wordt niet meer gevonden; en de wetenschap gaat stapsgewijs vervallen tot ‘leugenschap’.

De hemelstand overeenkomend met de Doop in de Jordaan (zie blz. 26, noot 28)

²⁶ Dit zou impliceren dat de evangelisten een met deze naamgeving compatibele indeling van de geschiedenis hanteerden; zie bv. GA 123, Bern 10 sept.1910; deze duiding door Steiner is coherent met de duiding van de stadie als tijdseenheid.

Chronologische aspecten van de broodvermenigvuldiging in het vierde evangelie

In het evangelie volgens Mattheus volgt de broodvermenigvuldiging direct op het verhaal van de moord op Johannes de Doper door Herodes (Mt 14:1-12). Christus reageert op het bericht van Johannes' dood door de eenzaamheid op te zoeken. In het evangelie van Johannes wordt de broodvermenigvuldiging gesitueerd bij het joodse paasfeest (Joh 6:4); ook hier is sprake van Christus die de eenzaamheid opzoekt (Joh.6:15) al wordt het verband met de Doper niet gelegd. Samenlezing van de evangeliën leidt tot het besluit dat Johannes vermoedelijk werd vermoord in de paastijd.

Rudolf Steiner legt een direct verband tussen de dood van de Doper en het verhaal van de broodvermenigvuldiging. In 1912 (GA 139 "*Das Markus Evangelium*" Basel 20 september 1912) schetst Steiner zijn interpretatie van deze evangelische passages in de zin, dat de Adam- of Elias-individualiteit zich na de moord op Johannes de Doper verbindt met de apostelen, als een soort groepsziel²⁷. Volgens Steiner ging de geest van Johannes de Doper na diens dood fungeren als een soort groepsziel voor Christus' leerlingen, die hierdoor als groep tot een vorm van helderziendheid in staat werden gesteld. Dat zou dan het eigenlijke 'teken' zijn van de broodvermenigvuldiging.

27 "De ziel van Elia is - wanneer zij in de Doper binnengaat, in de Doper leeft - tegelijk de ziel van het oudtestamentische volk. En toen Johannes de Doper gevangen werd genomen en vervolgens door Herodes werd onthoofd, wat gebeurde er toen met deze ziel? Deze ziel wordt zelfstandig, verlaat het lichaam maar werkt verder als een aura, en in het gebied van deze aura gaat Christus Jezus binnen. Waar is dan de ziel Van Elia, de ziel van Johannes de Doper?

Dit wordt in het evangelie naar Marcus duidelijk genoeg aangeduid. De ziel van Johannes de Doper, de ziel van Elia wordt de groepsziel van de twaalf, zij leeft in de twaalf discipelen en leeft in hen voort.

Op een heel, heel merkwaardige manier wordt ons dit verteld - je kunt zeggen, op de manier waarop iets kunstzinnig wordt uitgebeeld. Voordat in het evangelie van Marcus wordt gesproken over de dood van Johannes de Doper, wordt er namelijk verteld hoe Christus Jezus het volk bij wijze van spreken onderwijst, onderricht, en hoe Hij dit bij zijn individuele leerlingen doet. Daarover hebben wij gesproken. Maar dat wordt anders wanneer de ziel van Elia zich losmaakt van Johannes de Doper en als groepsziel verder leeft in de twaalf. Dat wordt ook aangeduid. Want vanaf dat ogenblik — leest u het maar na, het is heel duidelijk te merken — stelt Christus hogere eisen aan zijn twaalf discipelen dan tevoren. Hij verlangt van hen dat zij hogere dingen begrijpen. En het is iets heel merkwaardigs wat ze nu moeten begrijpen en waarover Hij hun later een verwijt maakt omdat ze het niet hebben begrepen. Leest u dit in het boek maar precies na! Op het ene aspect ervan heb ik al gewezen: dat er van een broodvermenigvuldiging sprake is wanneer Elia bij de weduwe in Sarefat komt, en dat er, wanneer de ziel van Elia vrij wordt van Johannes de Doper, opnieuw over een broodvermenigvuldiging wordt verteld. Maar nu verlangt Christus van zijn discipelen dat zij deze broodvermenigvuldiging op een heel bijzondere manier begrijpen. Daarvoor spreekt hij zulke woorden niet tot hen. Maar nu moeten ze begrijpen wat het lot van Johannes de Doper is na zijn onthoofding door Herodes, begrijpen wat er door middel van de vijf broden met de vijfduizend gebeurt, waarbij de brokken in twaalf manden worden ingezameld, en wat er met de zeven broden en de vierduizend gebeurt, waarbij de brokken in zeven korven worden ingezameld. En Hij zegt tot hen:

"Verstaat gij nog niet en begrijpt gij niet? Hebt gij een verhard hart? Hebt gij ogen en ziet gij niet; hebt gij oren en hoort gij niet? En herinnert gij u niet, toen ik de vijf broden brak voor de vijfduizend, hoeveel manden vol brokken gij hebt opgeraapt? En zij zeiden tot hem: Twaalf. En bij de zeven voor de vierduizend, hoeveel korven vol brokken gij hebt opgeraapt? En zij zeiden: Zeven. En hij zeide tot hen: Begrijpt gij nóg niet?" (8: 17—21)

Hij maakt hun het ernstige verwijt dat zij niet kunnen begrijpen wat deze openbaringen inhouden. Waarom? Omdat Hij bedoelt: Nu is de geest van Elia vrij geworden, hij leeft in jullie, en jullie moeten je gaandeweg waardig betonen dat hij in jullie ziel doordringt, dat jullie hogere dingen kunnen begrijpen dan jullie vroeger hebben begrepen. Sprak Christus Jezus tot het volk, dan sprak Hij in gelijkenissen, in beelden, omdat deze mensen nog de erfenis in zich droegen van degenen die het bovenzinnelijke zagen in de vorm van imaginaties, van imaginatieve inzichten, zodat hij tot het volk moest spreken op de manier waarop de oude helderzienden hadden gesproken. Socratisch, dat wil zeggen met behulp van het gewone verstand, kon Hij het uitleggen aan degenen die als zijn discipelen waren voortgekomen uit het oudtestamentische volk. Aan hen kon Hij de gelijkenissen uitleggen. Hij kon spreken tot het nieuwe zintuig, tot wat normaal was geworden voor de mensheid nadat de oude helderziendheid was uitgedoofd. Maar doordat de geest van Elia als een groepsziel tot de twaalf was gekomen en hen had doordrongen als een gemeenschappelijke aura, werden zij in een hogere zin helderziend, of konden zij dit althans worden. En wat zij individueel niet in staat waren te bereiken, dat konden zij samen als de twaalf discipelen, verlicht door de geest van Elia /Johannes, aanschouwen. Tot dat niveau wilde Christus hen brengen."

Over welk Paasfeest is precies sprake in Joh.6:4? Om dit te bepalen moet men uitgaan van het inzicht, dat de Doop in de Jordaan volgens de esoterisch-christelijke traditie plaatsvond op de christelijke paasdag van het jaar 31 AD²⁸.

Verder moet men rekening houden met het feit dat het Pesachfeest op de joodse religieuze feestkalender ontdubbeld is: het eerste Pesachfeest werd na één joodse maand altijd gevolgd door een tweede Pesachfeest. Terwijl het eerste Pesachfeest plaatsvindt in het midden van de maand Nissan, valt het tweede Pesachfeest (Pesach Sheni) in het midden van de maand Iyar. De instelling van dit dubbele Pesachfeest wordt beschreven in

²⁸ De Doop in de Jordaan heeft volgens de esoterisch-christelijke traditie plaatsgevonden op zondag 1 april 31, rond 11u15, op het moment dat zich een exact sextiel Jupiter-Saturnus aan de hemel aftekende (Zon:8°55' Aries; Maan: 14°49' Sagittarius; Mercurius: 10°5' Aries; Venus: 16°3' Taurus; Mars: 21°58' Taurus; Jupiter: 19°29' Aries; Saturnus: 19°29' Gemini; ASC:10°52' Cancer). Dit gegeven lijkt uit te drukken dat op het ogenblik van de Doop in de Jordaan de eeuwenlange voorbereiding, doorheen [3 x 12 = 42]/41 generaties, van Christus' lichamelijkheid, haar einddoel heeft bereikt. Deze voorbereiding volgde immers de kadans van het Jupiter-Saturnus-ritme (wat is geëncodeerd in de twee eerste hoofdstukken van het evangelie volgens Mattheus). Het midpunt van genoemd exact sextiel werd geëncadreeerd door een conjunctie Mars-Venus, zodat zich op de dierenriem als het ware een vleugelpaar-gestalte aftekende bestaande uit een 'malefieke' Saturnus-Mars-vleugel en een 'benefieke' Jupiter-Venus-vleugel. De vier planeten Saturnus-Mars/Venus-Jupiter vormden dus aan de hemel een chiatistisch beeld. In dezelfde ecliptische sector, doch vlak boven de horizon, stond de constellatie Columba (die in de Oudheid deel uitmaakte van het sterrenbeeld Argo). Deze hele sterrenstand werd blijkbaar samengevat door het beeld van de boven Christus neerdalende duif (Joh.1:32-34). Op ongeveer 90° van de ascendant en descendant staat de conjunctie Zon-Mercurius.

Het Johannesevangelie opent met de proloog die samenvalt met macrochiasme I. Dit eerste macrochiasme omvat twee chiasmen (I 'In het begin was het Woord' [Joh.1:1-13]; II 'En het Woord is vlees geworden' [Joh.1:14-18]). Daarop volgt macrochiasme 2 dat tien chiasmen omvat: III 'De getuigenis van Johannes de Doper' [Joh.1:19-28]; IV 'Zie het Lam Gods' [Joh.1:29-34]; V 'Andreas en Petrus' [Joh.1:35-42]; VI 'Filippus en Natanaël' [Joh.1:43-51]; VII 'De bruiloft van Kana' [Joh.2:1-11]; VIII 'De verjaging van de kooplieden uit de tempel' [Joh.2:12-25]; IX 'Nikodemus' [Joh.3:1-15]; X 'Over oordeel en geloof' [Joh.3:16-21]; XI 'De laatste getuigenis van Johannes 1' [Joh.3:22-28]; XII 'De laatste getuigenis van Johannes 2' [Joh.3:29-36]. Binnen macrochiasme 2 vindt Joh.1:32-34 zijn chiatistisch tegenbeeld in Joh.3:27-28, waarin de Doper met verwijzing naar de hemel verklaart dat hijzelf niet de Messias (⇔ Zon) is, doch een gezondene (⇔ Mercurius) die voor de Messias uitgaat. De twee eerste macrochiasmen van het Johannesevangelie (dwz het geheel van de drie eerste hoofdstukken) zijn in hun totaliteit gecomponeerd als een afbeelding van de planetenconstellatie zoals die zich voordeed op het ogenblik van de Doop in de Jordaan, maar dan beschouwd, niet vanaf de aarde doch vanuit de sfeer der vaste sterren. Het begin van macrochiasme 2, waar Johannes als leraar en doper optreedt, is een afbeelding van Jupiter, en het einde van macrochiasme 2, waar Johannes zegt dat hij moet afnemen (en waar tevens de sterfteconstellatie van de Doper is geëncodeerd) is een afbeelding van Saturnus; de twee centrale chiasmen beelden respectievelijk Venus ('De bruiloft van Kana') en Mars ('De verjaging van de kooplieden') uit (zodat macrochiasme 2 eigenlijk een afbeelding blijkt van het 'planetenchiasme' gevormd door Jupiter-Venus/Mars-Saturnus), terwijl het voorafgaande macrochiasme I (de proloog) correspondeert met de conjunctie Zon-Mercurius (de Zon komt overeen met de Logos, en Mercurius (die aan in de hemelconstellatie direct voorafgaat aan de Zon) met de Doper (cfr. Joh.1:15).

De datum van zondag 1 april 31 vormt hoeksteen en uitgangspunt van de in het Johannesevangelie verwerkte Christuschronologie. Noteer tevens dat de Doop in de Jordaan plaatsvond op Pasen van het jaar 31 en dus als de 'nulte Paasdag' kan worden beschouwd (de 'eerste Paasdag' viel op zondag 5 april 33). De definitie van de paasdag als de eerste zondag na de eerste volle maan na de passage van de Zon door de lente-equinox, lijkt gebaseerd op het feit dat op beide cruciale dagen deze astronomische kenmerken voorkomen. Beide tijdstippen zijn ook samen geëncodeerd in het grote Driekoningenschilderij van Rubens dat zich in het Prado bevindt. In bepaalde vroege versies van het Nieuwe Testament (de *Codex Vercellensis*, 4de eeuw: 'Et cum baptizaretur, lumen ingens circumfulsit de aqua, ita ut timerent omnes qui advenerant'; ook in de *Codex Sangermanensis*) is sprake (in het Matteüsevangelie) van licht, dat tijdens de Doop uit het water kwam (mogelijk tegenbeeld voor Mat.27:45; Mk.15:33; Luc.23:44-45). In het Mishnah-tractaat Yoma (39b) luidt het dan weer: "Veertig jaar voor de verwoesting van de tempel [wat ons in het jaar 31 brengt, gezien in de joodse telling delen van een tijdseenheid als een gehele eenheid worden geteld] (...) gingen de poorten van de heilige tempel spontaan open, tot Rabbi Yohanan B. Zakkai hen verweet met de woorden: 'Hekel, Hekel, waarom slaat gij alarm? Wij weten dat gij voor vernietiging bent bestemd' (...)" (mogelijk tegenbeeld voor Matt.27:51; Mk.15:38; Luc.23:45).

het boek Numeri 9:9-13. De joden hadden in de tijd van de tweede tempel, rond het begin van de christelijke jaarrekening, dus twee gelegenheden om de verplichte Pesach-bedevaart naar Jeruzalem te ondernemen. Zij konden naar Jeruzalem gaan tijdens de eerste lentemaand of tijdens de tweede lentemaand. Hoewel hierover nauwelijks gegevens bekend zijn, kan men aannemen dat bedevaarten tijdens de tweede lentemaand vrij populair waren, omdat de dagen dan langer en warmer zijn, en omdat Jeruzalem tijdens het Pesachfeest door bedevaarders werd overrompeld. Zo vond de transformatie van de twaalfjarige Jezus in de tempel, zoals beschreven in het tweede hoofdstuk van het Lucasevangelie, plaats op het feest van Pesach Sheni van het jaar 13 (op zondag 14 mei van dat jaar²⁹).

We hebben reeds vermeld dat de Doop in de Jordaan plaatsvond in de Pesachtijd van het jaar 31. De evangelist vermeldt verder drie Paasfeesten. Het Paasfeest waarvan sprake bij de uitdrijving van de kooplieden uit de tempel (Joh.2:13) is het feest van Pesach Sheni van het jaar 31. Het Paasfeest verbonden met de Kruisdood en Verrijzenis (Joh.12:1) is het eerste Pesachfeest van het jaar 33. Het Pesachfeest vermeld in Joh.6:4 moet dus in het jaar 32 vallen. Meer bepaald blijkt het te gaan om het feest van Pesach Sheni van dat jaar. Dit wordt door de evangelist aangegeven via de herhaalde precisering, dat de vijf broden meer bepaald *gerstebroden* zijn (Joh.6:8,13)³⁰.

Ter reconstructie van het bijzonder preciese en coherente weefsel van tijdsaanduidingen in het vierde evangelie is nog een ander element van belang: in de winter van het jaar 32 AD werd geen schrikkelmaand ingelast in de joodse kalender.

De joodse kalender in Christus' tijd was een gecombineerde zon-maankalender. De maanden volgden het verloop van de maanfasen. Het tijdsinterval van ongeveer 29,53 dagen tussen twee volle of twee nieuwe manen noemt men een 'synodische periode'. Een nieuwe joodse maand begint op de avond waarop in het westen de nieuwe maansikkel voor het eerst werd waargenomen. De tempel in Jeruzalem had daadwerkelijk waarnemers die iedere maand, wanneer de tijd was aangebroken, gingen uitkijken naar deze maansikkel. Wanneer minstens twee betrouwbare getuigen de maan hadden waargenomen, en hun observatie door de priesters was

²⁹ Deze datum is geëncodeerd in Rubens' magische '*laatste schilderij*' dat zich bevindt boven het graf van de schilder (Sint-Jacobskerk, Antwerpen). Noteer dat de verjaardag van deze gebeurtenis door precies één trimester is gescheiden van de verjaardagen der beide Jezuskinderen (geboren op resp. dinsdag 15 september 7 v.Chr. en vrijdag 14 januari 1 AD).

³⁰ Het boek van Michael Daise ("**Feasts in John? Jewish festivals and Jesus' 'hour' in the fourth gospel**") Tübingen: Mohr Siebeck; 2007) is rond dit inzicht opgebouwd en bevat een uitvoerig overzicht van de argumenten.

"Van het brood dat gebruikt werd om de 5000 te voeden wordt expliciet gezegd dat het gerstebrood was. In de synoptische evangelies wordt dat niet vermeld, maar bij Johannes lezen we : Hier is een knaap die vijf gerstebroden heeft en twee vissen (6:9). Het probleem is niet agronomisch : in de maand Nissan kan er al gerst zijn (en die was inderdaad al geoogst). Maar het probleem is halachisch : volgens de wet (...) in Lev. 3:II-15 mocht de nieuwe oogst van gerst (of van een ander product) niet geconsumeerd worden voor cultisch gebruik vooraleer de eerst schoof was geofferd in de tempel. Maar, in het Joods liturgisch jaar moet de dag van dit offer – het zwaaien van de Omer – noodzakelijkerwijs na het Pesachfeest vallen. Dit zwaaien van de Omer was voorzien op de dag na de sabbat die volgt op Pesach; en hoewel er enige discussie is over welke sabbat precies er gesproken wordt, toch zijn alle mogelijke opties dagen na de 14de Nissan, niet ervoor. Wanneer nu volgens Joh. 6 gerst al gebruikt wordt voor niet-cultische doeleinden (bakken), terwijl het nog geen Pesach is (die is aanstaande), ontstaat er een probleem van datering dat om een oplossing vraagt. (...)

Het eenvoudigst is het als we Pesach van 6:4 niet als de gewone Pesach begrijpen maar als de Pesach die in Numeri 9:9-14 voorgeschreven wordt : te vieren op 14 Iyyar. De priesterlijke traditie associeert Pesach in Iyyar impliciet met de manna-traditie, waarop Joh. 6 grotendeels voortbouwt : het manna uit de tijd van de Exodus viel volgens de traditie voor het eerst op "de 15de dag na de 2de maand na de uittocht uit Egypte" (Ex. 16:1)

Het houden van de Pesach in Iyyar verklaart dan waarom er in Joh. 6 nergens vermeld wordt dat Jezus voor de Pesach naar Jeruzalem optrekt." (p.4).

Het nieuwe gerst mocht dus slechts gebruikt worden voor broodbakken na het Paasfeest op 14 Nissan. Indien toch gerstebrood werd gebruikt voor het Paasfeest, moet het dus om het tweede Paasfeest gaan, dat plaatsvindt een maand nadien, op 14 Iyyar. Het ogenschijnlijk onbelangrijke detail dat het om gerstebroodjes ging, blijkt dus een tijdsaanduiding te zijn.

gecontroleerd en aanvaard, schalden in Jeruzalem de trompetten. Die avond begon de nieuwe maand. Op de heuveltoppen werden vuren gebrand en ruiters werden uitgezonden om elders in het land het nieuws te verspreiden. Gemiddeld wordt de jonge maansikkel zichtbaar zo'n 30 uren nadat de exacte conjunctie tussen Zon en Maan heeft plaatsgevonden. De uren daarvoor staat de sikkel nog te dicht bij de Zon, en is hij nog te smal, om waarneembaar te zijn. Uiteraard wordt de zichtbaarheid ook beïnvloed door allerlei andere astronomische en meteorologische factoren. Het tijdsinterval tussen de exacte nieuwe maan en de eerste zichtbaarheid kan daardoor variëren van 17 uur en 42 uur. De Engelse astronoom Waddington heeft een methode ontwikkeld die een hele rits factoren inrekenen en erg goed voorspelt op welke avond de jonge maansikkel voor het eerst kan worden gezien³¹. Uiteraard kan ook in Jeruzalem de hemel bewolkt zijn, soms dagen na elkaar. Dat levert een onzekerheid op, want de nieuwe maan begint wanneer de nieuwe maansikkel daadwerkelijk door twee getuigen *is gezien*. We beschikken niet over directe gegevens omtrent de aanpak van dit probleem. Het is echter zeer waarschijnlijk dat de priesters hooguit één dag uitstel toelieten. Indien de verwachte maansikkel door bewolking onzichtbaar bleef, werd de lopende maand dus met één dag verlengd. Daarna werd sowieso de nieuwe maand afgekondigd, bewolking of niet. De priesters wisten dat een synodische maand ongeveer 29,5 duurt; ze konden dus zo'n regeling treffen.

We kunnen dus, behoudens grensgevallen, het begin van een nieuwe maand bepalen tot op één dag nauwkeurig. Normaliter begint de nieuwe maand op de avond waarop de nieuwe maan zo'n 30 uren oud is; maar het zou ook kunnen, dat een dag vertraging was opgetreden.

Hoofdstuk 6 van het Johannesevangelie opent met het vierde van de zeven 'tekens':
de broodvermenigvuldiging.³²

Hoofdstuk 5 opent met het derde teken: de genezing van de kreupel bij het bad van Bethesda (chiasme XVII). Deze passage bevat een uiterst merkwaardige esoterische tijdsaanduiding die verwerkt is in Joh.5:5-6:

5:5 Nu was daar een zekere man die reeds achtendertig jaar gebrekkig was.

5:6 Jezus zag hem liggen en beseffende de vele tijd die hij/Hij reeds achter de rug heeft, zegt Hij tot hem: 'Wil je genezen?'

Doorgaans wordt deze tekst zodanig gelezen dat het onderwerp van ἔχει (= 'heeft') de lamme is. Vers 5:6 betekent dan, dat Christus het woord richt tot de kreupel, uit medeleven omwille van de lange tijd (38 jaar!) gedurende dewelke de man reeds aan zijn kwaal lijdt. Over het algemeen dient het evangelie te worden gelezen in het besef, dat dit intensieve medeleven van Christus met de individuele lijdende mens het 'motief' is geweest voor de incarnatie van de Logos. Het is echter ook mogelijk om vers 5:6 zodanig te lezen, dat Christus zelf het onderwerp is van ἔχει³³. De zin betekent dan ten gronde hetzelfde, doch met een belangrijk nuanceverschil: Christus wordt nu bewogen door de vergelijking tussen de eigen gezonde levenstijd van 38 jaar, en de overeenkomstige periode van 38 jaar tijdens dewelke de lamme aan zijn kwalen leed. Er is volgens deze tweede lezing dus een punt van overeenkomst tussen de lamme en Christus, namelijk de periode van 38 jaar: Christus leefde op dat ogenblik 38 jaar, en over dezelfde tijdspanne voltrok zich het leed van de lamme. Deze speciale overeenstemming maakt ook begrijpelijk waarom Christus precies deze zieke aanspreekt in verband met mogelijke genezing. Met andere woorden: Johannes maakt in 5:6 aan de dieplezer duidelijk dat Christus op het ogenblik van de genezing bij het bad van Bethesda, die plaatsvond ergens in het jaar 32, in één of andere zin de

³¹ Zie hierover: Humphreys, Colin J. (2011) *The mystery of the Last Supper. Reconstructing the final days of Jesus* Cambridge: Cambridge U.P. (Duitse vertaling bij Freies Geistesleben onder de titel *Die letzten Tage Jesu*). Zie ook Humphreys & Waddington *Dating the Crucifixion* Nature 306, p.743-746 (1983).

³² De 'zeven tekens' uit het Johannesevangelie zijn:

(1) De bruiloft van Kana (2:11);
(2) de genezing van de zoon van de hoofdman (4:54);
(3) de genezing bij het bad van Bethesda (7:31);
(4) de broodvermenigvuldiging (6:14);
(5) de genezing van de blindgeborene (9:16);
(6) de opwekking van Lazarus (12:18);
(7) de Kruisdood en Opstanding (2:18). De aangeduide verzen zijn diegene waar met betrekking tot het betrokken 'teken' het Griekse woord σημεῖον (= 'teken') wordt gebruikt.

³³ De Griekse tekst luidt: 5:5 ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριάκοντα [καὶ] ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ: 5:6 τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς κατακείμενον, καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ, Θέλεις ὑγιᾶς γενέσθαι;

leeftijd van 38 jaar had bereikt. Hier duikt onmiddellijk de gedachte op aan de geboorte van de Mattheus-Jezus die volgens de christelijk-esoterische traditie plaatsvond op dinsdag 15 september (18u10) van het jaar 7 voor Christus. Gerekend vanaf de geboortedatum van de salomonische Jezus werd Christus dus 38 jaar op 15 september van het jaar 32 AD³⁴. Het is betekenisvol dat in verband met de genezing van Bethesda niet de Lucas-Jezus doch de Mattheus-Jezus aan de orde is. Terwijl Christus inzake fysiek lichaam en etherlichaam van de Lucas-Jezus 'afstamt', is volgens de esoterische interpretatie zijn astrale lichaam gevormd door de individualiteit van de Mattheus-Jezus (ttz Zarathustra; de esoterisch-christelijke chronologie suggereert dat de individualiteit van de salomonische Jezus eerst het eigen astraallichaam tot ontwikkeling bracht, en toen dit was afgerond transmigreerde naar de Lucas-Jezus, om datgene wat werd verworven bij de ontwikkeling van het eigen astrale lichaam, in te zetten voor de ontwikkeling van het astrale lichaam van de nathanische Jezus). Het is vanuit dit buitengewone astraallichaam, met de ultieme combinatie van doorzicht en begrip (in casu weet Christus van de 38-jarenovereenkomst tussen Hemzelf en de kreupele) en vermogen tot meeleven en medelijden, dat Christus zijn vraag richt tot de kreupele. De 38 jaren³⁵ hebben logischerwijs ook op dit astraallichaam betrekking, vermits de vraag is ontsproten vanuit de hoogontwikkelde aanleg tot bewogenheid die in dit astraallichaam is besloten.

De verzen Joh.5:5-6 lijken dus een typerend voorbeeld te zijn van esoterische encoding via een meerduidige formulering. Indien de hierboven geformuleerde lezing steekhoudt, moet de genezing bij het bad van Bethesda hebben plaatsgevonden op 15 september 32 AD.

Nu bestaat er een andere weg om de genezing bij het bad van Bethesda te dateren. In vers Joh. 5:1 wordt gespecificeerd dat de genezing plaatsvond tijdens "...een feest van de joden", waarvan de aard niet wordt gepreciseerd. Dit is de enige plaats in het Johannesevangelie waar sprake is van 'een feest' zonder nadere specificering. Een omvangrijke literatuur is geproduceerd met betrekking tot het merkwaardige feit, dat in Joh.7 opnieuw een feest wordt vermeld (het Loofhuttenfeest of Soekot) waarop Christus naar Jeruzalem trekt. In Joh.7:21 lijkt Christus direct aan te knopen bij de genezing bij het bad van Bethesda, alsof dit een uiterst recente gebeurtenis betrof.

De samenhang is als volgt. In Joh.5:1-9a (chiasme XVII) wordt vermeld dat Christus op een joods feest een kreupele genas, bij de dubbelvijver van Bethesda (die zich ten noorden van de tempel van Jeruzalem bevond). Aansluitend (Joh.5:9b-18; chiasme XVIII) wordt dan gemeld dat de joden Christus gingen vervolgen, omdat hij al genezende de regels van de sabbat had geschonden. De dag van de genezing was blijkbaar een sabbatdag. Dit betekent niet noodzakelijk dat de betrokken dag een zaterdag was; het kan evengoed gaan om een religieuze feestdag waarop niet mag worden gewerkt³⁶.

³⁴ De datum van dinsdag 15 september 7 v.Chr. (juliaanse kalender) werd door Pieter Pauwel Rubens verwerkt in een aantal schilderijen (met voorop de driekoningenschilderijen die zich nu bevinden in Antwerpen en Madrid) en werd, totaal onafhankelijk hiervan, in de loop van de 20ste eeuw voorgesteld als geboortedatum van Jezus Christus door enkele astronomen, die zich hiervoor baseerden op de inhoud van enkele kleitabletten in spijkerschrift, die in de loop van de jaren '20 waren ontcijferd (zie *De Rubens Code* voor details).

³⁵ De periode van 38 jaar is op zich erg belangwekkend. Het gaat namelijk om tweemaal een metonische cyclus (ευνεαδεκαετηρίς) van 19 tropische jaren, die in zeer goede benadering overeenkomen met 235 synodische maanden en 254 siderische maanden. Dit betekent dat na een metonische cyclus de Zon en de Maan ten opzichte van de vaste sterren en ten opzichte van elkaar weer ongeveer dezelfde positie innemen. Ook de onderlinge positie van Zon, Mercurius, Venus en maanknopen wordt na zo'n periode in eerste benadering herhaald. De globale lichamelijke constitutie van Christus moet met deze cyclus een speciale relatie hebben gehad, omdat de geboortedagen van de Mattheus-Jezus en de Lucas-Jezus gescheiden zijn door zeer precies één derde van een metonische cyclus (wat heel wat driehoeksaspecten creëert tussen de planeetstanden in de betreffende horoscopen).

³⁶ Luc Devillers ("*La saga de Siloé. Jésus et la fête des Tentes*" Parijs: *Les Editions du Cerf* 2005, p.13) merkt op: "(...) sabbaton wil zeggen een zaterdag of een rustdag in 't algemeen (...) Het Griekse sabbaton lijkt een leenterm van het Hebreeuws shabbâtôn. Dit woord, evenals de uitdrukking shabbat shabbâtôn, beduidt: (1) de wekelijkse rustdag (Ex. 16:23; 31:15; 35:2; Lv 23:3); (2) het sabbatjaar (Lv 25:4); (3) een rustdag, zoals de Yom Kippoer, 'Verzoendag' (Lv.16:31; 23:32), of ook de eerste en de 8ste dag van Soekkot (Lv 23:39)".

In hoofdstuk 7 wordt opnieuw vermeld dat Christus naar Jeruzalem gaat, en nog wel ter gelegenheid van het Loofhuttenfeest of Soekot (=‘loofhutten’)³⁷. Soekot is een feest dat zeven dagen duurt en onmiddellijk wordt gevolgd door weer een nieuwe feestdag, het feest Shmini Atzeret, dat daarom ook wel als de achtste dag van het loofhuttenfeest wordt geteld en dan Soekot 8 wordt genoemd. De eerste dag van dit zevendaagse feest is een sabbatdag, waarop werk is verboden (Lev.23:34-35). Shemini Atzeret ofte Soekot 8 is eveneens een sabbatdag: “De achtste dag is voor u een heilige dag; ook dan moet ge offers opdragen aan Jahwe. Dat is het slotfeest; ge moogt dan niet werken” (Lev.23:36).

Het Loofhuttenfeest was net als Pesach een feest waarop de joden werden geacht naar Jeruzalem te pelgrimeren. In het Johannesevangelie wordt gepreciseerd dat Christus pas laat naar het feest naar Jeruzalem vertrekt en pas halverwege het feest begint met onderricht in de tempel (Joh.7:14). In Joh.7:21-23 begint Christus zich plots te verdedigen tegen de beschuldigingen als zou Hij het sabbatverbod door een genezing hebben overtreden. Dit heeft duidelijk betrekking op de genezing bij het bad van Bethesda, het enige reeds door Christus gestelde ‘teken’ dat voor zo’n beschuldiging vatbaar was. Daarbij zegt Christus: **“Eén enkel werk heb Ik verricht en allen staat gij verbaasd”** (Joh.7:21). Deze uitspraak kan enkel zin hebben wanneer hij direct chronologisch aansluit bij de genezing bij Bethesda, zodat Christus’ woord enkel betrekking kan hebben op diens huidige aanwezigheid in Jeruzalem. Over een ruimere tijspanne bekeken heeft Christus immers wél reeds andere ‘werken’ volbracht (op de bruiloft van Kana; bij de genezing van de zoon van de hoofdman). Dit impliceert echter dat het anonieme feest vermeld in Joh.5:1 hetzelfde feest is als het Loofhuttenfeest waarvan sprake in Joh.7:2. De hoofdstukken 5 en 7 zijn door de evangelist ontkoppeld, ondanks de chronologische eenheid van onderwerp, en tussen beide tekstdelen werd door de schrijver het hoofdstuk 6 ingelast, dat opent met de broodvermenigvuldiging³⁸.

³⁷ Hoewel de Israëlieten tijdens hun doortocht door de woestijn geen loofhutten als onderdak hadden (bij gebrek aan loof in de woestijn) wordt in Lev.23:42-43 toch gesteld:

“Zeven dagen achtereen moet ge in loofhutten wonen; iedere geboren Israëliet moet in een loofhut wonen. Dan zullen de komende geslachten beseffen dat Ik de Israëlieten in loofhutten heb doen wonen, toen Ik hen uit Egypte leidde”.

De loofhutten vinden vermoedelijk hun oorsprong in de voorlopige verblijfplaatsen, die de oogsters tijdens de drukste tijd in het veld oprichtten, als tijdelijke overnachtingsplaats. In Leviticus 23 is nog geen sprake van de nachtelijke vuren, of van besprenkeling van het altaar met water uit de Siloam (rituelen die in Christus’ tijd het Loofhuttenfeest kenmerkten) maar de rol van citrusvruchten en palm- en andere takken bij dit feest wordt wel vermeld.

³⁸ Vele elementen wijzen op een directe aansluiting tussen de genezing van de lamme in hoofdstuk 5 en de passage 7:21-24. Luc Devillers (“*Une piscine peut en cacher une autre*” *Revue Biblique* 106, p.175-205; 1999) vermeldt o.m. de volgende elementen:

(a) “...er zijn auteurs, meer bepaald Boismard, die opgemerkt hebben dat Joh. 5 zes keer het woord ὑγίης bevat, ‘in goede gezondheid’ (5: 4,6,9,11,14,15). Welnu, deze weinig gebruikte term bij Johannes vinden we ook in Joh. 7:23: het is daar een verwijzing naar het voorgaande verslag, en dit voor de 7de keer gebruiken van deze term wordt benadrukt doordat Jezus expliciet zegt dat Hij ‘een hele mens genezen heeft’”;

(b) “...het is in Joh. 5:18 dat het thema van het moordcomplot tegen Jezus opduikt dat dan uitgewerkt wordt vanaf Joh 7:1. Welnu, het is juist vóór de regels die het mirakel van Joh. 5 (dus in Joh. 7:21-24) terug opnemen dat het thema, aangekondigd in het begin van het hoofdstuk (7:1), voor de eerste keer terug opduikt (7:19c-20). En dan nogmaals juist na deze regels (7:25). Dit alles brengt ons ertoe om in Joh.7:21-24 een verplaatst onderdeel te zien, dat vroeger bij Joh. 5 hoorde”.

Felsch (“*Die Feste im Johannesevangelium*” Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, p.83-85) schrijft dan weer:

“De verzen Joh.7:19-24 nemen de discussie over de genezing op de sabbat die in Joh 5 verhaald werd weer op en zetten ze verder (...) Aldus neemt de uitspraak van Jezus in 7:18 ‘*Wie uit zichzelf spreekt, zoekt zijn eigen eer; wie echter de eer zoekt van Wie hem gezonden heeft, die is waarachtig, en ongerechtigheid is niet in hem...*’ het thema der verzen 5:41,44 weer op. Verder wordt Mozes in Joh.5:45-46 en direct daarna vier keer in 7:19,22,23 vernoemd (daartussen slechts één keer in 6:32) en de uitdrukking γραφή komt na 5:39 (in het meervoud) pas terug in 7:38,42. Op dezelfde manier vinden we de woorden κρίσις/ κρίνειν zowel als de verwijzing van Jezus naar God als degene ‘die mij gezonden heeft’ (ὁ πέμψας με) binnen het Johannes-evangelie gebald in de kap. 5 en 7 [1:33; 5:37; 6:44; 7:28; 8:16,18, 26,29; 12:49] en het woord ὑγίης komt in het Johannesevangelie überhaupt alleen in deze beide hoofdstukken voor (...) Jezus duidt in 7:19 het plan van ‘de Joden’ om Hem te doden aan, dat in 5:18 als reactie beschreven werd op de genezing op een sabbat en Jezus’ recht daartoe, en komt zo in het midden van het in Kap. 7 vermelde Loofhuttenfeest nog eens terug op de genezing van 5:2-9 en het conflict rond het recht daartoe (...). Blijkbaar is voor de evangelist de verbinding tussen de identieke omstandigheden van een tempelbezoek in Kap. 5 en Kap. 7 duidelijk genoeg aangegeven om de discussie in Joh. 5:16-18 zonder inleiding terug op te nemen. Zo

Vele onderzoekers hebben dit opgemerkt, en allerhande hypothesen werden ter verklaring voorgesteld. Sommigen namen aan dat in een zeer vroeg manuscript de volgorde van de hoofdstukken door toeval werd omgewisseld. Anderen stelden voor dat hoofdstuk 6 niet werd geschreven door de evangelist maar in een latere fase door een andere auteur werd ingevoegd. De oudst gekende manuscripten vertonen echter allemaal de momenteel gekende hoofdstukken, in dezelfde canonische volgorde. Het is dus veel waarschijnlijker dat de evangelist zelf deze merkwaardige structuur welbewust in zijn tekst heeft ingebouwd, bijvoorbeeld om esoterische inzichten in het evangelie te verwerken. Enerzijds maskeert de auteur door deze werkwijze de chronologie, die in het evangelie is verwerkt en waarvan men blijkbaar dacht dat zij niet voor publieke bekendmaking was bestemd. Anderzijds verbindt de evangelist door zijn tekstcompositie de broodvermenigvuldiging met een klaarblijkelijke sprong, die in de Christusbiografie optrad op het einde van het Loofhuttenfeest van 32 AD (zie verder).

Gewapend met deze inzichten kunnen we de chronologische knoop ontwarren. De joodse dagen begonnen en eindigden (althans door het met de tempel verbonden joods-religieuze establishment) bij zonsondergang en het begin van een joodse maand werd afgekondigd wanneer de jonge maansikkel 's avonds werd waargenomen. Wanneer begon de joodse maand waarin 15 september 32 AD viel? We vinden dat de nieuwe maan exact is op zondag 24 augustus 32, om 18u50, dat is kort na zonsondergang. De volgende zonsondergang, op maandag 25 augustus 32 AD, is marginaal: de Maan staat zo'n 11° van de Zon, en er zijn nog geen 30 uren verstreken. Waarschijnlijk is de nieuwe maansikkel voor het eerst goed zichtbaar op dinsdagavond 26 augustus AD. Dus de nieuwe joodse maand begon op 26 augustus 32 of (in geval van slechte waarnemingsomstandigheden) op 27 augustus 32.

Het zevendaagse Loofhuttenfeest begint op de 15de dag van de zevende maand. Indien de joodse maand begint op 26 augustus 32, valt de eerste dag van Soekot 32 op 9 september 32, en de zevende dag op 15 september 32³⁹. Dit klopt dus bijzonder goed.

Maar is de betrokken maand ook de zevende maand, Tisri genaamd, van de joodse kalender? Normaal gesproken valt het Loofhuttenfeest enkele weken later. Nadere beschouwing leert, dat ons scenario enkel mogelijk is indien in het begin van het jaar 32 geen joodse schrikkelmaand⁴⁰ was ingelast.

De zevende dag van het Loofhuttenfeest in het jaar 32 had inderdaad kunnen vallen op maandag 15 september 32, indien men in het voorjaar van 32 geen schrikkelmaand had uitgeroepen. Geen enkele historische bron licht ons rechtstreeks in over de precieze jaren, waarop in de loop van de eerste eeuw daadwerkelijk joodse

identificeert hij ook 'de Joden' die Jezus in Joh. 5:18 confronteren met de Joden die Hem in Joh. 5 aanklaagden en Hem volgens 5:18 naar het leven stonden: "Waarom zoekt gij Mij te doden?" (7:19)

De identificatie van de mensen die Jezus in Joh. 7 ontmoeten met diegenen die tegenover Hem staan in Joh. 5 verrast en irriteert omdat daartussen Kap. 6 ligt."

Volgens Felsch heeft de evangelist zuiver theologische bedoelingen en bekommert hij zich totaal niet om het historisch aspect van de verhaallijn. Dit lijkt onwaarschijnlijk: indien de chronologie van de gebeurtenissen voor de schrijver zonder belang zou zijn geweest, zouden de vele chronologische aanwijzingen gewoon achterwege zijn gebleven. In werkelijkheid doet de tekst zich aan ons voor als (ondermeer) een chronologisch verslag, dat echter werd versleuteld en tot ontsluiting uitnodigt.

³⁹ De joodse dagen lopen zoals gezegd van zonsondergang tot zonsondergang. Historici hanteren de juliaanse kalender, die werkt met dagen die lopen van middernacht naar middernacht. Bij conventie gebeurt de omzetting van een dag in de joodse kalender naar de juliaanse kalender zodanig, dat de juliaanse dag overeenkomt met de dag op de joodse kalender die gemiddeld zo'n 6 uur vroeger begon.

⁴⁰ De schrikkeljaren hebben in de joodse kalender een totaal ander karakter dan de schrikkelmaanden die voorkomen in de Gregoriaanse kalender. De joodse schrikkelmaanden zijn maanden die in hun geheel worden toegevoegd aan een schrikkeljaar. Een joods schrikkeljaar telt dus dertien lunaire maanden. Twaalf op observatie berustende lunaire maanden leveren een periode op van ongeveer 354 dagen, terwijl het zonnejaar ongeveer 365,25 dagen duurt. Er ontstaat dus na een periode van twaalf lunaire maanden een tekort van ruim 11 dagen ten opzichte van de seizoenen. Dit werd in Christus' tijd gecompenseerd door om de paar jaren een schrikkelmaand in te lassen. De beslissing tot de inlassing van een schrikkelmaand werd gebaseerd op natuurwaarnemingen. Het kon dus gebeuren dat men de inlassing van een schrikkelmaand nog een jaartje uitstelde, wanneer het weer tijdens de lente uitzonderlijk goed was. Wel zou de eerste dag van de eerste joodse maand (Nissan 1) dan gevallen zijn enkele dagen voordat de Zon het lentepunt had bereikt.

schrikkelmaanden werden ingelast. Normaal zou men zeker verwachten dat in het begin van 32 AD een joodse schrikkelmaand werd ingevoegd. Volgens onze identificatie echter, moet op de avond van 15 september 32, dit is op de 38ste verjaardag van de salomonische Jezus, de overgang hebben plaatsgevonden van Soekot 7 op Soekot 8. Dit impliceert dat in 32 AD géén joodse schrikkelmaand werd uitgeroepen.

Inderdaad heeft de evangelist Natanaël-Lazarus-Johannes in het zesde hoofdstuk van zijn evangelie discreet een bijkomende indicatie verwerkt waaruit we kunnen besluiten dat niet in het voorjaar van 32 AD, doch pas in het voorjaar van 33 AD een joodse schrikkelmaand werd ingelast.

In het vierde evangelie wordt tweemaal het beeld gebruikt van een vaart over de wateren van het 'meer van Tiberias', om een grotere tijdspanne richting toekomst aan te geven. In die twee passages (Joh.6:19 en Joh.21:8) wordt ten gronde het beeld gebruikt van de stadie, die als lengte-eenheid overeenkomt met de lengte van een mensenleven van 63 jaren (voor goed begrip van Joh.21:8 dient men vooreerst de 200 el om te zetten in een halve stadie). Op dezelfde wijze wordt in het vierde evangelie tweemaal het beeld (Joh.6:7 en Joh.12:5; we gaan hier niet in op de formidabele betekenis van laatstgenoemde passage) gebruikt van de denarie om een tijdsinterval aan te duiden van één dag. De denarie of denarius was een veelgebruikte kleine zilveren munt die eeuwenlang, en ook tijdens Christus' leven, gold als het standaardloon voor één dag arbeid (of als soldij voor één dag militaire dienst). Hiervan werd klaarblijkelijk het beeld afgeleid: *1 denarius = 1 dag*. De opmerking van Filippus: **"Wil ieder ook maar een klein stukje krijgen, dan is voor tweehonderd denariën brood nog te weinig"** (Joh.6:7) betekent dat de periode, die aansluitend in beeld wordt gebracht door Andreas (Joh.6:9: **"Er is hier wel een jongen met vijf gerstebroden en twee vissen"**) meer bepaald 201 dagen⁴¹ zal omvatten. Het gaat om de periode van 201 dagen die zich uitstrekt tussen 15 september 32 AD tot 5 april 33 AD (de dag van de Verrijzenis)⁴². Deze tijdspanne is precies aangegeven en moet ook precies worden afgegrensd. De genezing bij het bad van Bethesda gebeurt tot op het uur 38 jaar na de geboorte van de salomonische Jezus, dus kort na zonsondergang, wanneer Soekot 7 is afgelopen en Soekot 8 begint. Deze laatste dag is inderdaad een sabbat; daarom wordt Christus aangevallen, omdat Hij een genezing heeft uitgevoerd op sabbat. Na de volgende ochtend, maar nog steeds op dezelfde joodse dag van Soekot 8 van het jaar 32, geneest Christus ook de blindgeborene⁴³, waarna opnieuw het verwijt volgt van overtreding van het sabbatgebod. In onze kalenderdagen, die lopen van middernacht tot middernacht, komt de tijdspanne overeen met de periode van 201 dagen lopend van 16 september 32, 0 uur, tot 5 april 33, 0 uur.

⁴¹ De esoterische tekst dient men niet snoeiend, afrondend en vereenvoudigend doch integendeel aanscherpend te lezen. Wanneer een passage meerduidelijk is, dient men niet te zoeken naar de vermeende 'bedoelingen' van de auteur doch men dient uit te gaan van de aanname dat de auteur de meerduideligheid heeft gewild en dat alle mogelijke duidingen parallel van betekenis zijn, waarbij de betekenissen telkens worden aangescherpt tot op het punt waar dit redelijkerwijs mogelijk is. Indien bv. van een kwantiteit gezegd wordt dat ze te klein is, dan wordt bedoeld dat ze juist één relevante eenheid te klein is. Een merkwaardig voorbeeld van dit laatste vindt men in Joh.8:57: "...nog geen vijftig jaar zijn" betekent: "één dag minder tellen dan vijftig jaar".

⁴² Deze periode begint wanneer de Zon zich in het laatste deel van Virgo bevindt, dus in het 'huis van het brood' waarin Spica ('de korenaar') staat, en strekt zich dan uit voorbij de vijf dierentekens Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricornus en Aquarius en omvat vervolgens ook nog Pisces (de 'twee vissen') en het begin van Aries. De woorden van Filippus geven dus de precieze lengte van het tijdsinterval, terwijl de woorden van Andreas aangeven over welk jaargedeelte het gaat.

⁴³ De plaats ontbreekt hier om te betogen dat de blindgeborene volgens de evangelist niemand anders is dan de wedergeboren profeet Jesaja. Te noteren valt de meerduideligheid van Joh.9:17: **"Hij antwoordde dat Hij/hij een profeet is"**. Het 'profeet zijn' kan betrekking hebben zowel op Christus (dit is de courante exoterische lezing) als op de spreker zelf (dit is de esoterische lezing). Vergelijk dit met de reeds vermelde en analoge dubbele lezing die mogelijk is voor Joh.5:5-6.

Op analoge wijze geeft de evangelist aan dat de kreupele of lamme, die genezen wordt bij de vijvers van Bethesda, de individualiteit is van Jozua, de opvolger van Mozes. Het Griekse woord ἰησοῦς, betekent immers zowel Jezus als Jozua en de aanhef van Joh.5:14, die in de gewone exoterische zin wordt gelezen als: "Later vond Jezus hem in de tempel..." kan in esoterische zin ook gelezen worden als: "Later vond Jozua Hem in de tempel...".

In het volgende artikel zal op deze reïncarnatiegevallen uit het Johannesevangelie dieper worden ingegaan.

Indien in het jaar 32 geen joodse schrikkelmaand werd ingelast, zien we dus twee puzzels tegelijk zeer precies in elkaar passen: (a) de esoterische betekenis van de in Joh.5:5-6 vermelde tijdspanne van '38 jaar', in de zin van een verwijzing naar de geboortedag van de salomonische Jezus, blijkt tot op de dag te kloppen; en (b) de in Joh.6:7-9 aangegeven tijdspanne verlopend tussen "...de laatste en grootste dag van het feest" (Joh.7:37) en de ochtend van de Verrijzenis, blijkt tot op de dag te kloppen⁴⁴.

We merken op dat zowel de geboortedag van de salomonische Jezus (dinsdag 15 september 7 v.Chr.) als de dag van de Verrijzenis (zondag 5 april 33 n.Chr.) reeds gekend zijn uit onafhankelijke bron. De kans dat de via evangelische indicaties uit deze twee dagen afgeleide datum van 15 september 32 n.Chr. überhaupt op Soekot 7/8 kan vallen (zij het onder de voorwaarde dat géén schrikkelmaand werd ingelast), is uiterst klein. We besluiten dat onze chronologische interpretatie zeer waarschijnlijk correct is, en dat in de eerste maanden van het jaar 32 n.Chr. inderdaad geen schrikkelmaand in het joodse jaar werd ingevoegd.

Wat is het inhoudelijk verband tussen de imaginatie van de broodvermenigvuldiging, de genoemde "...**laatste en grootste dag van het feest**" en de Verrijzenis?

Het Loofhuttenfeest was ten tijde van Christus zeker het belangrijkste feest uit de joodse jaarcyclus. Op die dagen bevonden zich in Jeruzalem grote aantallen pelgrims. Er hadden zich in Jeruzalem rond dit feest ook rituelen ontwikkeld, waarop Christus direct lijkt aan te sluiten:

"Gebeden om regen gingen samen met de populaire ceremonie van het water putten, die rijk aan symboliek was en op een vrolijke manier werd opgevoerd. Het water werd door een priester met een grote gouden kruik uit de vijver van Siloam gehaald. Vervolgens droeg hij het naar de tempel, waar hij vergezeld werd door een stoet trouwe aanbidders. Het water werd over het altaar uitgegoten, terwijl het volk onder begeleiding van fluitspel het 'grote Halleel' zong, dat bestond uit Psalm 113 tot en met 118. Bij de afsluiting van deze veelbetekenende ceremonie bood Christus zijn levende water aan (Joh.7:37). Er was nog een plechtig gebeuren: enorme kroonluchters verlichtten 's nachts de voorhof voor vrouwen in de tempel, hetgeen ook van pas kwam bij de nachtelijke feestelijkheden. Dit gaf Christus een ideale achtergrond om zichzelf als het licht van de wereld bekend te maken (Joh.8:12)" (Bacchiocchi "De Najaarsfeesten" Vlissingen: Bread of Life; 1996,2006, p.66).

Het Loofhuttenfeest is toekomstgericht; het heeft een eschatologische zijde. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit, dat we in het boek Openbaring opnieuw het beeld aantreffen van de menigte die met palmtakken zwaait (Openb.7:9), terwijl het lied dat wordt gezongen (Openb. 7:10) verwijst naar de psalm (118:25) die ook op het Loofhuttenfeest werd gezongen.

"De thema's van het Loofhuttenfeest dienen niet alleen om het karakter en de zendingsoopdracht van Christus te laten zien, maar ook om de heerlijke bestemming van Gods volk te tekenen. In Openbaring 7:9-17 en 21:1 tot en met 22:5 worden de belangrijkste thema's van het Loofhuttenfeest op een indrukwekkende manier gebruikt om de uiteindelijke verzameling van Gods volk aan het einde van de oogsttijd uit te beelden. Zij die verlost zijn worden beschreven met palmtakken in hun handen dat een onderdeel van het Loofhuttenfeest is (Openb.7:9). Hun lied, '*De zaligheid is van onze God*' (Openb.7:10) herinnert aan de Hosanna-roep van Psalm 118:25 op het feest. De verwijzing naar God, die een tent over zijn volk uitspreidt met zijn aanwezigheid (Openb.7:15), is een duidelijke zinspel op de manier waarop God Israël in de woestijn had beschermd. De belofte van 'waterbronnen des levens' (Openb.7:17; 22:1) en

⁴⁴ Verdere analyse leert dat ook andere esoterische tekstelementen, onafhankelijk van de twee hier genoemde, verwijzen naar de datum van 15 september 32. Algemeen uitgangspunt voor de diepe lezing is steeds, dat in een esoterische tekst geen enkel element voorkomt, dat niet van essentiële betekenis is voor de volle inhoud (dus inclusief de esoterische betekenislagen) van de tekst. De vermelding in Joh.5:2, dat de genezing van de kreuple plaatsvond in het bad van Bethesda, *dat vijf zuilengangen telde*, moet meer zijn dan enkel een detail dat door de evangelist min of meer willekeurig werd opgepikt, en dat evengoed had kunnen achterwege blijven. De verwijzing naar de vijf zuilengangen moet een specifieke betekenis hebben. Hiervoor bestaat nog een bijkomende indicatie. Natanaël-Lazarus-Johannes heeft, als aangrijpingspunt voor de dieplezer die zijn evangelie doorkruist, een opvallend tekstenmerk ingebouwd: woorden en uitdrukkingen met een specifieke esoterische interpretatie worden in het evangelie vaak *in tweevoud* gebruikt, wat het decoderen van de achterliggende betekenis op beslissende wijze ondersteunt (we zagen reeds de voorbeelden van de stadie en van de denarie, of van het gebruik in de hoofdstukken 6 en 21 van de vissen als beeld voor Pisces, en van het meer van Tiberias als beeld voor de toekomstige tijd). De zuilengang of zuil staat beeld voor de dierenriem inclusief zijn indeling in segmenten van 30°. Ook dit beeld wordt gebruikt in twee passages (Joh.5:2 en Joh.10:23). De 'vijf zuilengangen' in Joh.5:2 zijn een verwijzing naar de zeer bijzondere hemelconfiguratie die zich voordoet op 15-16 september 32, en waarbij vijf planeten zich bevinden op onderlinge afstanden van telkens ongeveer 30°, waardoor een merkwaardig netwerk van onderlinge aspecten ontstaat.

van het voortdurende licht van Gods heerlijkheid (Openb.21:23) zijn zinspelingen op de twee belangrijkste ceremoniën van het feest (...) De uiteindelijke vervulling van het Loofhuttenfeest vindt plaats op de nieuwe aarde, wanneer de heiligen aan het einde van de oogsttijd worden verzameld en God hen tot in alle eeuwigheden met de 'tent' van zijn aanwezigheid zal beschermen (Openb.21:3)" (Bacchiocchi, p.68-69).

Bij de profeet Zacharia (één van de twaalf zogenaamd 'kleine profeten' uit het Oude Testament) vinden we reeds een soort vooraankondiging van de uiteindelijke universele betekenis van het Loofhuttenfeest:

"Alle overlevenden van al de volken die tegen Jeruzalem waren opgetrokken zullen dan ieder jaar opgaan om zich neer te buigen voor de koning, Jahwe van de machten, en om het Loofhuttenfeest te vieren" (Zach.14:16).

Van direct belang voor begrip van de broodvermenigvuldiging is het feit, dat diverse elementen uit het Loofhuttenfeest opnieuw opduiken bij Christus' intocht in Jeruzalem, die in het Johannesevangelie wordt verhaald in chiasme XLVI (12:12-19):

=> Bij de intrede is sprake van het wuiven met palmtakken, wat ook gebeurt op het Loofhuttenfeest (Joh.12:13)⁴⁵

=> Bij de intrede weerklinkt het 'hosanna' (Joh.12:13)⁴⁶

=> Het volk roept weer citaten uit de psalmen die worden gezongen op het Loofhuttenfeest⁴⁷.

=> Johannes verwerkt in zijn evangelie nog een specifiek element dat het verslag betreffende het Loofhuttenfeest 32 verbindt met het verslag van het Paasfeest 33, namelijk de verwijzing naar de 'Grieken' (chiasmen XXIX en XLVII; 7:35 en 12:20). Dit element speelt een grote rol omdat door deze aanwezigheid van de 'heidene' de universaliteit van Christus' missie wordt aangegeven.

⁴⁵ "Palmtakken vinden was niet moeilijk : dadelpalmen waren er in overvloed rond Jeruzalem, nog altijd trouwens. Maar in het Oude Testament staat nergens dat er met Pasen palmtakken moeten gebruikt worden. Voor het Loofhuttenfeest daarentegen moeten ze palmladeren nemen ... en zich verheugen voor de Heer uw God (...) Reeds van ongeveer twee eeuwen vroeger waren palmtakken een nationaal symbool geworden (zelfs een nationalistisch symbool). Toen Simon de Maccabeeër de Syriërs uit de citadel van Jeruzalem verdreef werd hij gevierd met muziek en wuivende palmtakken (cf. 1 Macc 13:51, 141 BC) (...) Palmen zijn afgebeeld op de munten die geslagen werden door de opstandelingen tijdens de Joodse oorlogen tegen Rome (AD 66-70, 132-135); het gebruik van de palm als een symbool voor Judea was al zodanig ingeburgerd dat de Romeinen het eveneens op de munten aanbrachten die hun overwinning moest herdenken. Kortom, het wuiven met palmen werd niet langer beperkt tot het Loofhuttenfeest. In dit geval kan het uitdrukking geweest zijn van een nationalistische hoop dat een messias als bevrijder op het toneel was verschenen (cf. 6:14-15)" (Carson "The gospel according to John" Cambridge: William B.Eerdmans Publ.Co 1991, p.431-432)

⁴⁶ "De uitroep *Hosanna!*, uit het Hebreeuwse hosi'a na' (lit. 'geef verlossing nu'), was geëvolueerd tot een term van toejuiching of lofprijzing. Iedere Jood wist dat hij in Psalm 118:25 voorkwam want Psalm 118 is een deel van de Hallel (Pss.113-118), die iedere morgen gezongen werd door het tempelkoor tijdens het Loofhuttenfeest..." (ibid. p.432)

⁴⁷ "De daaropvolgende woorden komen ook uit Psalm 118. Gezegend is hij die komt in de naam van de Heer (cf. Ps.118:26) gaf oorspronkelijk een zegen mee aan de pelgrims die naar Jerusalem gingen : 'in de naam van de Heer' veranderd in 'Gezegend'. Het is mogelijk dat in de psalm de welkom en de zegen uitgesproken werden over een koning uit de lijn David (hoewel dat niet expliciet gezegd wordt). In ieder geval wordt in de Midrash over Psalm 118 deze regel messianistisch begrepen: hij die komt is de Messias (Midrash Tehillim 244a; cf. SB 1.150). Ook hier aldus; de menigte spreekt niet alleen maar een zegen uit in de naam van de Heer over hem die komt, maar spreken de zegen uit over hem die komt-in-de-naam-van-de-Heer. De volgende regel toont dat de menigte zelf haar zegen op die manier begrijpt : Gezegend is de Koning van Israël is geen citaat van Psalm 118, maar het herkennen als Messias van 'hij die komt in de naam van de Heer'. Iets gelijkaardigs wordt door Lukas verhaald (19:38)" (ibid. p.432-433).

Het Johannesevangelie geeft aan dat op einde van het Loofhuttenfeest van het jaar 32 de op dit feest uitgedrukte hoop wordt beantwoord. Op Soekot 7 eindigt het eigenlijke feest, met de traditionele roep door het volk om hulp van God ('hosanna'). Maar in het jaar 32 gebeurt er iets nieuws: rond zonsondergang verricht Christus het teken bij Bethesda, dat wordt verhaald in hoofdstuk 5.

Omstreeks diezelfde tijd roept Christus tot het volk:

"Als iemand dorst heeft, hij kome tot Mij en drinke; voor wie in Mij gelooft zullen, zoals de Schrift zegt, stromen van levend water uit zijn binnenste vloeien" (Joh.7:37-38).

Het is ondertussen volgens de officiële joodse dagtelling de feestdag geworden van Shemini Atzeret, het vreemde feest op Soekot 8 (Leviticus 23:24), een sabbat, waarvan echter geen jood wist of weet wat precies werd of wordt herdacht of gevierd. Het was een feestdag als een toekomstkiem. Shemini Atzeret 32 blijkt de dag te zijn waarop Christus direct antwoordt op de verwachtingen verbonden met het Loofhuttenfeest. Om te begrijpen wat vanaf dit punt aan de orde is, dienen we eerst de imaginatie van de broodvermenigvuldiging te kennen en te begrijpen. Vandaar dat Johannes na de genezing bij het bad van Bethesda eerst, als een soort flashback, binnenin zijn verslag van de gebeurtenissen op Soekot 32, het hoofdstuk 6 inlast. Ongetwijfeld had hij daarbij ook de bedoeling om de in zijn evangelie verwerkte chronologie te versleutelen. Blijkbaar beschouwde hij deze chronologie als esoterisch materiaal: parels die men niet voor de zwijnen hoort te gooien.

Het visioen van de broodvermenigvuldiging (samen met de dood van de Doper te situeren rond Pesach Sheni van 32 AD, d.w.z. rond maandag 14 april 32; op deze dag deed zich een totale maaneclips voor, niet zichtbaar vanuit Palestina) verwijst dus naar het feest van Shemini Atzeret, dat valt op 16 september 32. De menigte zelf verwijst naar het Soekotfeest, en het gegeven van de op dat feest om hulp biddende menigte (het 'hosanna'). Het beeld van Christus, die de menigte uit de toekomst begint te voeden uitgaande van vijf broden en twee vissen, is de aanduiding voor de apostelen van wat vanaf dat feest staat te gebeuren: vanaf Soekot 8 tot Kruisdood en Opstanding zullen nog zes dierenriemtekens, te eindigen met de Vissen, door de Zon worden doorlopen. Tijdens deze periode klimt Christus' missie naar haar afronding, tot met Kruisdood en Opstanding de eigenlijke broodvermenigvuldiging gaat inzetten, de stroom van geestelijke en uiteindelijk ook lichamelijke voeding voor de komende mensheid, de stroom van totale genezing tevens, die zich zal voortzetten tot de afronding der tijden.
